

Marmara Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü

Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü..

UGİNAR PROJE RAPORU

Kuvvet Lordoğlu
M.Meryem Kıroğlu
Kurtar Tanyılmaz

İstanbul- 2004

İÇİNDEKİLER

Giriş

1. Enformel (Kayıtdışı) İstihdam ve Kaynaklarından Biri Olan İşgücü Göçünü Açıklayan Farklı Yaklaşımlar.
 - 1.1. Klasik Yaklaşımlar
 - 1.2. İkili İşgücü Piyasası Teorisi
 - 1.3. Sistem Teorisi
 - 1.4. Yapısalcı Teoriler
2. Türkiye’de Enformel İstihdamın kaynakları
 - 2.1. Kadın ve Çocuk İşgücü
 - 2.2. Enformel İstihdamın Diğer Kaynağı: Yabancı Kaçak İşgücü
 - 2.3. Türkiye’de Yabancı Kaçak işgücü ve Enformel İstihdamla Bağlantılar, Enformel İstihdam ve Türkiye Boyutu
3. Yabancı Kaçak Çalışanların Büyüklükleri ve Çalışma Alanları
4. Yabancı Kaçak Çalışanların İstihdam Biçimleri
5. Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışmasına İlişkin Ön Araştırma Bulguları
 - 5.1. Yöntem
 - 5.2. Türkiye’de Yabancıların Çalışması ve Yakın Geçmişi
 - 5.3. Kaçak Çalışan Yabancıların Geldikleri Ülkeler ..
 - 5.4. Kaçak Çalışan Yabancıların Çalışma Alanları
 - 5.5. Kaçak Çalışan Yabancıların Çalışma Koşulları

Genel Değerlendirme ve Sonuç

1. Giriş

Son otuz yıl içinde yoğun olarak ortaya çıkan ve değişik ülkelerde farklı bağlamlarda tartışma konusu olan enformel sektör olgusu az gelişmişlik olgusu ile birlikte açıklanmaktadır. Bu olgu özellikle kırsal alandan gelen şiddetli göçün kentleşme ile birlikte yarattığı ve enformel ilişkileri doğurduğu bir alan olarak ele alınmaktadır (Levis, 1968). Ancak bir çok yazar da enformel sektörün ve enformellik kavramının 1980'li yıllardan sonra hızla ivme kazandığından söz etmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda başlayan yaşanan dünya ekonomik krizi gelişmekte olan ülkelerin işletmelerini ve çalışanlarını farklı arayışlar içine yöneltmiştir.

Bir çok işletme için bu dönem çok yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalınan bir dönemdir. Rekabet olanakları ile başa çıkabilmek ve bu yolla maliyetlerin aşağıya çekilebilmesi nedenleri bir çok işletmeyi iş yasalarının uygulanamadığı, sosyal güvenceden yoksun ve düzensiz sürelerde çalışanlarla faaliyetlerini yürütmeye yöneltmiştir. Bu yönelişin dönemin neo-liberal politikaları ile uyum içinde olduğu

da gözlenmektedir. Krizden çıkış senaryoları bu ideolojik temel üzerine oturmaktadır. Daha sonraki yıllarda esnekleşme politikaları ile yaygınlaşan ve uygulama alanı bulan bu liberal temellerin işgücü piyasalarındaki karşılığının enformel istihdam süreci ile örtüştüğü ve bu sürecin başlangıcı olduğu söylenebilir (Lordoğlu, 1999:864).

1970'li yıllarda yapılan çalışmalar enformel ilişkileri modern sektör-geleneksel sektör ayırımı ile ikili olarak açıklanmaya çalışılırken, 1990'lı yıllarda bu analizler yetersiz kalmış çok ölçütlü ve çok boyutlu yeni tanımlara gerek duyulmuştur (Ammous, 1995).

1980'li yıllarda yapılan enformel sektör çalışmaları içinde bir grup çalışma da enformel istihdama yöneliktir. Özellikle tarım-dışı istihdamın artış hızında yavaşlama olduğu dönemlerde enformel işler ve bu işleri icra eden enformel istihdamda ciddi artışlar gözlenmektedir. Enformel işleri icra edenler ya da kısaca enformel istihdam genel olarak dört grupta toplanabilir (Kelkoul, 1995).

Hiç bir yere kayıt yaptırmayan işlerde çalışanlar,

Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtsız çalışanlar,

Enformel kabul edilen işlerde çalışanlar,

Esas işi dışındaki sürelerde kayıtsız çalışanlar.

Tanım gereği bu gruplar içinde ücretli veya ücretsiz aile yardımcısı olarak çalışanlar enformel istihdam içinde değerlendirilmektedirler. Enformel istihdam olarak tanımlanan bu kesim çalışanları mutlaka yukarıdaki gruplardan biri ile tanımlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Bazı durumlarda enformel çalışanın tek ortak ölçütü sadece sosyal güvencesiz çalışma olabilmektedir. Ancak bu genel durumun dışında da enformel çalışma söz konusu olabilmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü, enformel sektörün verimliliğini artırmak ve aynı zamanda sosyal koruma ve çalışma koşullarının iyileştirilme olanaklarını araştırmak ve pratik çözümler bulmak amacıyla Bogota, Dar es Salaam ve Manila'da yürüttüğü pilot projelerde, söz konusu ikilemin uzlaştırılabileceğini ve çeşitli çevrelerin çabaları ve varolan kaynaklar kullanılarak enformel sektörün

istihdam yaratıcı işlevi köreltilmeden sağlık, ve meslek hastalıkları konusunda önemli iyileştirmeler yapılabileceğini ileri sürmektedir (Aryee, 1996).

Bu bağlamda yapılan pilot çalışmalardan bir kısmı da Benin, Hindistan ve El Salvador'da yürütülmüştür. Özellikle enformel istihdamın sosyal güvenliğine yönelik bu çalışmalar, enformel küçük istihdam gruplarına temel sağlık hizmetlerinin sağlanmasına yönelik olmaktadır. Tamamen çalışanların katkısı ile oluşan ve devlet katkısının hemen hemen hiç bulunmadığı bir sandık oluşturulmaktadır. Bu sistem sayesinde çok küçük ölçeklerde toplanan paralarla enformel istihdam edilenlere sağlık hizmeti sunulmaktadır (Kivara and Heijnis, 1997).

Enformellik konusunda belirli bir tanım yapmanın güçlüğüne yanısıra enformel istihdamın da belirlenmesinde benzer bir kayganlık bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu gibi gözükmesine rağmen gelişmiş ülkeler de çeşitli nedenlerle kayıtdışı ekonomi ve istihdam sorunları ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Çoğu kez kayıt dışılık ile eş anlamlı olarak kullanılan enformellik olgusu formel dışılığı ifade etmektedir. Enformel istihdam da formel sektör dışında istihdam edilenleri açıklamak için kullanılmaktadır.

Enformel İstihdam Ölçümleri Arasındaki Farklılık

Kayıtdışı kalma enformel sektörü tanımlamada en önemli ölçüt olmaktadır. Bu olgunun giderek yaygınlaşması ve ekonomik sektörleri bütünüyle etkilemesi, ölçme yöntemlerinin ortaya konulmasına yol açabilmektedir. Kayıtdışı ekonomiyi ölçmede temel kaygılar bazı yazarlara göre vergi kayıpları ve Sosyal Sigorta kurumlarının gelir kayıplarıdır (Ekin, 1995). Öte yandan Kayıtdışı Ekonomiyi ölçmeye çalışan farklı yöntemlerden sadece bir tanesi istihdam yaklaşımını benimsemektedir (DPT, 1994). Bu bağlamda enformel istihdamın kendisi bizzat enformelliğin bir kaynağı olarak algılanarak bir ölçüm yöntemi olarak düşünülmektedir.

Bu yöntemde göre sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranları karşılaştırılmakta, şayet işgücünün toplam nüfus içindeki payı artarken istihdamın payı geriliyorsa kayıtdışı ekonomi içinde istihdamın payı arttığı düşünülmektedir. Nitekim bu yönde yapılan hesaplamalar için DPT'nin çalışması bulunmaktadır (DPT, 1994).

Enformel istihdamın imalat sanayi için hesaplandığı bir diğer yöntem de enformel istihdama, imalat sanayi toplam çalışanlarından ücretle çalışanları (işverenler hariç) çıkararak ulaşılmasıdır (Yeldan, 2001).

Bazı örneklerde ölçüt olarak enformel istihdamın güvencesiz biçimde çalışması esas alınırken, diğer örneklerde olduğu gibi ücretli ve güvenceli çalışmasına rağmen işyerinin kayıtsız olması da enformel istihdam olarak kabul edilmektedir (Lordoğlu- Özar, 1998).

Sonuç olarak enformel istihdama ilişkin tanımların ve ölçümlerin ortak noktası sadece kayıtdışı sektörde çalışıyor olmakla sınırlı kalmamaktadır. İşgücüne dahil olmayanların evde veya sokakta düzensiz olarak çalışıyor olmaları da enformel istihdam içinde değerlendirilmektedir (DİE, HHİA, 1999). Ayrıca enformel sektör tanımı içine giren kuruluşlarda çalışmak da enformel istihdam olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda enformel sektör şirketleşmemiş, basit usulde vergilendirilen veya hiç vergi vermeyen 1-9 kişi çalışanı olan tarım dışı tüm iktisadi birimler olarak tanımlanmıştır (DİE, HHİA, 2002).

Dış Göç, Yabancı Kaçak Çalışan ve Enformellik

Göçlerin tarihinin insanlık tarihi ile eş olduğuna ilişkin bilimsel verilere sahibiz. Ancak son yüzyıl içinde göç eden ve göç kabul edenlerin nicel olarak ağırlık kazandığı ve buna bağlı olarak da göç sorununun taşıdığı önemin arttığını görmekteyiz. Göç çeşitli amaçlarla gerçekleşmesine rağmen ağırlık taşıyan göç motifi çalışmak ve gelir elde etmeye dayalı olmaktadır. Yakın döneme bakıldığında zaman, 1945-1970 yılları arasında Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan işgücü açığı Yunanistan, İspanya ve Portekiz ve bir ölçüde İtalya ile karşılandığı görülmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda yüksek işsizlik oranları ve ekonomik

durgunlukları nedeni ile daha fazla oranda işgücü ihracı Türkiye, Fas, Tunus ve eski Yugoslavya gibi ülkelere kaymıştır. Buralardan başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'ya doğru 1960'lardan itibaren işgücü göçü başlamıştır (OECD, 2003:4).

Başlangıçta işgücü göçü veren, (İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz) bu dört güney Avrupa ülkesinin 1990'lı yıllardan itibaren işgücü piyasalarında önemli değişimler gözlenmeye başlanmıştır. Bu değişmelerin en çarpıcı olanı 1960'lı yıllarda işgücü göçü veren bu ülkelerin bugün önemli oranda yabancı işgücü bulundurmasıdır. Bu dört ülkenin aktif nüfusları içinde ortalama yabancı işgücü oranı %2.1 olmaktadır (2000) (OECD, 2003:20).

Türkiye'de ise yabancıların işgücü piyasasına girişleri 1990'lı yıllardan itibaren kısmen başlamıştır. Türkiye 1960'lı yıllarda işgücü ihraç eden bir ülke iken bugün yabancıların işgücü piyasalarına katıldığı bir ülke konumundadır. Bir milyon yabancının Türk işgücü piyasasına katıldığı tahmin edildiğine göre yaklaşık olarak aktif nüfusunun % 2'si yabancılardan oluşmaktadır.

Tablo 1: Faal Nüfusun Yüzdesi Olarak Yabancı İşgücü Oranı

Ülkeler	1995	2000
İspanya	0.8	1.4
Yunanistan	1.7	3.8
İtalya	0.5	1.1
Portekiz	0.5	2.2

Kaynak: OECD, 2003

Gelişmiş batı ekonomilerini yabancı işgücü göçü karşısında 1970'li yılların başından beri çeşitli kısıtlayıcı vize önlemleri almaya başlamışlardı. Bu önlemlerin yetersiz kalışı bu ülkeleri yeni arayışlar içine sokmuştur. Örneğin gelişmiş ülke göçmen bürolarının memurları göçün geldiği ülke çıkış noktalarında görevlendirilmiştir. Bu sayede göçün hareket ettiği noktalardan ülkeye girene kadar olan transit yolculuk esnasında kontrolü arttırmak amaçlanmaktadır. Bazı

özel durumlarda göçmenlere mali destek sağlanarak göçmenleri Transit ülkenin sınırları dışına taşırmamak, planlanmaktadır (Peker, 2002).

Gelişmiş ülkeler çok çeşitli göç kontrol politikaları ile ülkelerine gelen çalışma amacına yönelik yabancıları durdurmaya çalışmaktadırlar. Buna ilişkin izlenen bu politikaların ana hareket noktası göç veren ülkelerin Göç verme kapasitelerinin araştırılmasına yöneliktir. Özellikle göçün yakın bir gelecekte alacağı sayısal ağırlığı tahmine yönelmektedir. Bu tahminlerin bu konuda önlemleri belirleme amacı bulunmaktadır (Eurostat, 1998).

Ancak gözlenen göçmen sayılarında ki artışlar, gelişmekte olan ülke vatandaşlarının gelişmiş ülkelere doğru yolculuğu, Stalker'in deyimi ile "yoksulluk, macera, hesap ve umutsuzluk" ile sürmeye devam etmektedir.

Türkiye'ye yönelik bir işgücü göçü batı ekonomilerine yönelik olan göçten farklı nitelikler taşımaktadır. Belirgin ilk farklılık işgücü göçünün esas olarak yöneldiği ülkelerle Türkiye arasında var olan gelir farklılığıdır. Türkiye fert başına düşen milli gelir açısından orta-alt gruba giren ülkeler arasındadır. Yaklaşık fert başına düşen milli geliri 3000 \$ civarındadır (2003). İkinci farklı nitelik Türkiye'ye yabancıların işgücü piyasalarında oluşan bir yetersizlik nedeni ile gelmemeleridir (Yorgun-Şenkal, 2003:7). Üçüncü nitelik ise Türkiye'nin komşusu olan ülkelerle yakın kültürel ve tarihsel bağları bulunmasıdır. Bulgaristan, Romanya, Azerbaycan, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerde önemli oranda Türk kökenli yaşamaktadır. Ve nihayet son olarak da Türkiye'nin bulunduğu coğrafi koşullar Batı ülkelerine transit geçişi daha kuzey Ukrayna yoluna veya daha güney kuzey Afrika hattına göre daha az maliyetli hale getirmektedir (Jandarman Komutanlığı Hizmeti Özel Yayın, 2003). Sonuç olarak Türkiye, artan işgücü göçü nedeni ile gelen yabancıların kaçak olarak çalışmak zorunda kaldıkları ve bir dizi çalışma sorununa maruz kalan yeni bir ülke konumundadır.

1. ENFORMEL (KAYITDIŞI) İSTİHDAM VE KAYNAKLARINDAN BİRİ OLAN İŞGÜCÜ GÖÇÜNÜ AÇIKLAYAN FARKLI YAKLAŞIMLAR

Uluslararası göçü açıklamada çeşitli teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunun nedeni göçün sadece belli bir sosyal bilimler alanı ile sınırlandırılmasındaki güçlüklerdir. Coğrafyacılar, demograflar, ekonomistler, sosyologlar ve siyasal bilimciler farklı metodolojilerden yola çıkarak açıklamalar yapmaktadırlar.

1.1. Klasik Yaklaşımlar:

Mesafe ve Büyüklük Modeli (Distance and Gravity Model): Klasik yazarların ilk temsilcisi olan Ravenstein öncü iki makalesinde göçün kurallarını ortaya koymuŐtur. Bu kurallara göre göç, yerleŐim yerlerinin büyüklüğüne ve aralarındaki mesafeye göre belirlenir. Göçmenler fırsatların az olduğu yerlerden çok olduğu yerlere göç ederler. Ravenstein her göçün temelde bir yapısal-iktisadi nedeni olduğu ve göç edenin buna denk düşen bir güdüye sahip olduğunu ileri sürmüŐtür (Treibel, 1990: 28). Gidilecek yerin seçimi mesafeye göre belirlenir ki göçmenler yakın yerleri tercih ederler. Göçmenler ihtiyaçları karşılanmadığında tekrar göç ederler. Göç akımları oluşturan genel nüfusun göçü göçmenleri emen ticaret ve endüstri merkezlerine doğru olur. Ravenstein'in bu modeli ampirik olaylarla desteklenir. Ancak açıklayıcı bir teori değil, tanımlayıcı bir modeldir. Göçün neden ortaya çıktığına dair tam bir öngörüde bulunmaz, iç göç ile dış göç arasında önemli bir ayrım yapmaz.

Neoklasik iktisat teorisi: Neoklasik iktisat teorisi uluslar arası işgücü göçünü bir arz-talep ya da itici-çekici faktörlerle açıklamaktadır. Lee (1966)'ye göre göçmenler az gelişmiş bölgelerden düşük ücretler, yüksek nüfus yoğunluğu ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle itilmekte, gelişmiş bölgeler tarafından yüksek ücretler ve iş fırsatlarının çok olması nedeniyle çekilmektedirler.

Görülebileceği gibi bu yaklaşım göç olaylarını etkileyen güçleri itici ve çekici faktörler olarak ayırmıŐtır. İtici faktörler, demografik gelişme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsatların yokluğu ve politik baskıları içerir. Çekici

faktörler ise işgücü talebi, toprak, gıda varlığı, ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlüktür. Bu ikisi göçü kolaylaştıran ya da engelleyen bireysel faktörler tarafından etkilenir.

Bu teorinin temelinde, en az avantajlı insanların fakir ülkelerden zengin olanlara göç etmesi beklenir, ya da işçiler düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere göç ederler. Ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların varlığı göç akımlarını belirler. Uzun dönemde bu akımların ücretleri eşitleyeceği ve gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasındaki koşulları, ekonomik dengeye yönelteceği beklentisi söz konusudur.

Bu (neoklasik) model temel olarak bireyseldir ve tarih dışıdır. Bireysel göç kararını vurgular; göç veren ülke ve gidilmek istenen yer çeşitli ülke alternatifleri arasındaki görece maliyet ve fayda karşılaştırmasına (“rasyonel tercihler”) dayanır. Engelleyici faktörler, hükümet sınırlamaları (göç verme veya alma) gibi rasyonel piyasaları bozan, bertaraf edilebilecek olduğu için dikkate alınmaz. Açıkça model işgücü piyasası klasik teorileriyle birçok ortak varsayımı paylaşmaktadır. Bu yaklaşım temel olarak neo-klasik ekonomistlerin çalışmalarında bulunur.

Fakat bu yaklaşımın varsayımları göçün sosyo-ekonomik ve sosyo-politik boyutunu gözardı etmektedir. Neoklasik (“piyasa mantığı”) yaklaşımdan hareketle sosyal, politik, kültürel etkenler bir kenara bırakılmakta ve sadece iktisadi mekanizmalara odaklanılmaktadır (Altvater, 1997). Sonraları bazı neoklasik yazarlar sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik faktörler adını verdikleri çeşitli itici ve çekici faktörleri de inceleyerek bu yaklaşımı daha sofistike hale getirmişlerdir. Yine de pull-push ya da cost-benefit (fayda-maliyet) modeli bir çok açıdan eleştirilmektedir. Pull-push modeli benzer göçlerin neden eşit derecede fakir bölgelerden olmadığına yanıt verememektedir. Bu yaklaşımın sınırlılıkları özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Yeni literatürde bu teoriler basit ve gerçek göç hareketlerini açıklamada ve gelecek göçleri öngörmede yetersiz olmaları nedeniyle eleştirilirler (Sassen, 1988; Portes, 1990). Örneğin ampirik çalışmalar göstermiştir ki en az gelişmiş ülkelerin en fakir insanları nadiren en zengin ülkelere göç etmektedirler (Castles and Miller, 1993). Daha sık olarak ekonomik ve sosyal değişiklikler olan ülkelere orta derecede sosyal

statülü insanlar göç etmektedir. Benzer bir şekilde itiş-çekiş modeli yoğun nüfuslu alanlardan az nüfuslu alanlara göçü öngörmektedir. Ancak Hollanda ve Almanya yoğun nüfuslu olmasına rağmen göç alan ülkelerdir. Kleiman (1996)'a göre yüksek GSMH'ya sahip bazı Avrupa ülkelerinde az sayıda yabancı işçi, daha az GSMH'ya sahip bazı Avrupa ülkesinde daha çok yabancı işçi vardır.

İtiş-çekiş modeli ve neo-klasik modelin bir sorunu da devletin rolünün normal işleyen piyasayı bozan bir sapma olarak değerlendirmeleridir. Fakat daha çok tarihsel ve çağdaş (contemporary) güçlerin incelenmesi devletin değişmeyen temel bir rol oynadığını (göçlerin başlaması, şekillenmesi ve kontrolünde) göstermektedir. Göç veren ülkelerin hükümetleri göçü sınırlamada veya cesaretlendirmede önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda potansiyel göç alan ülkelerin hükümetleri de göç hareketlerine izin vermekte (örneğin işgücü arzı sıkışıklığı söz konusu olursa) veya yasaklamakta ya da sınırlandırmaktadır.

Son olarak itiş-çekiş modeli belirli bir grup insanın neden diğer ülkelere değil de belli bir ülkeye gittiğini açıklamamaktadır. Örneğin neden Ermeniler Almanya'ya değil de Fransa'ya, Türkler neden Fransa'ya değil de Almanya 'ya göç etmektedirler? Birçok araştırmacı göç hareketlerinin göç alan ve veren ülke arasındaki kolonileşme, politik etki, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayalı önceki bağlantılardan kaynaklandığını varsaymaktadır (Portes, 1990; Sassen, 1988). Örneğin Ermenilerin Fransa'ya göçü Ermenistan'da Fransız kolonisinin bulunmasıyla, Türklerin Almanya'ya göçü 1960'lardaki işgücü arzı ihtiyacıyla açıklanabilir (Castles and Miller, 1993). Aynı şekilde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler 19.yy'a dayanan Bulgaristan'ın Osmanlı'nın bir vilayeti olmasına dayanır.

1.2. İkili işgücü piyasası teorisi:

Bu teoriye göre (Piore, 1979) yerel hiyerarşi sıralamasının en altında yer alan yerli işçilerin işsizliği, istihdamın süreksiz olduğu, düşük ücretli ve genellikle zevksiz olan ikincil sektör firmalarındaki "küçük düşürücü" işlere tercih ettikleri ortak noktasında birleşilmektedir. İşgücünün birincil ve ikincil sektörlere bölünmesi "ev sahibi" ülkedeki etnik bölünmeyle tipik olarak eklemlenmektedir. Yerli işçi bulamayan işverenler, kendilerini yerel hiyerarşi sıralamasını bir parçası olarak görmediklerinden düşük statülü işleri kabul etmeye hazır olan göçmenlere

dönmektedir. Göçmenler sadece ücretle motive olabiliyorlar ki bu ücretler kendi ülkelerine kazandıklarından daha yüksektir. Yerli işçilerin düşük statülü işlerden kaçınma isteği belli işlerde ağırlıklı olarak göçmenlerin çalışması sözkonusu olduğunda güçleniyor ki bu işlerin statüsünü daha da düşürüyor. İkili işgücü piyasası teorisinin temel noktası şudur: Göç yerli işçilerin kabul etmediği, *düşük seviyeli işgücüne* olan talep tarafından yönlendiriliyor.

1.3 Sistem Teorisi:

Sistem yaklaşımı şu iki genel soruya cevap aramaktadır: a) savaş sonrası dönemde neden uluslar arası işgücü göçü bu derece arttı?, b) neden göç özellikle niteliksiz işgücü göçü X'den Y'ye oluyor da X'den Z'ye olmuyor?

Bu yaklaşım göçün iki farklı sistem arasında değil kendi başına bir sistem olduğu varsayımından hareket etmektedir (Sassen, 1988). Göç süreci yeni alanların kapitalist dünya sistemine girmesiyle geleneksel ekonomilerin bozulmasıyla başlamaktadır. Sonra merkez ve çevre ülkeler arasında göçmenlerin bir köprü olarak maddi, kültürel ve ideolojik bağlantılar artmaktadır. Merkezde ekonomik ve teknolojik değişimler, özellikle hizmet sektöründe, yeni işler yaratmakta, bu işler yerli işçilerin çalışmak istemediği, diğer taraftan göçmenlerin kendi ülkelerinde yaşama imkanları kalmadığından kabul etmeye hazır olduğu düşük ücretli, düşük statülü, güvencesi olmayan, esnek işler olmaktadır. Böylece kapitalizmin globalleşmesi (pazarların uluslararasılaşması) kendiliğinden çevre alanlarda potansiyel göçmenler yaratmaktadır. Merkezde, yerli işçilerin çalışmak istemediği, göçmenlerin merkez standartlarına göre düşük olan ücretleri kabul etmeye istekli olmaları nedeniyle doldurmaya hazır oldukları işler yaratmaktadır.

1.4 Yapısalcı Teoriler

1- Marksist Teori: 1960'lardan beri göç hareketlerini değerlendiren en açıklayıcı araçlardan biridir. Marksistleri iki ya da daha fazla gruba ayırabiliriz. Marksist Teori uluslararası göç sermaye birikimi ve düzensiz kalkınma sürecine dayalı dünya kapitalist sisteminin bir görünümü olduğu konusunda birleşir. Marksistlere göre işgücü göçü fakir ülkelerin zengin ülkelere verdiği bir kalkınma yardımıdır (Castles and Koscak, 1973). Kısaca kapitalist gelişmenin eşitsizliği ücret düzeyleri hiyerarşisi tarafından ifade edilir. Geleneksel Marksistlere göre göç

kapitalist üretim sürecinin iki kuralının sonucudur: 1- sermaye tarafından belirlenen üretim organizasyonuna işçilerin boyun eğmesi, 2- ülkeler, bölgeler ve sektörler arasındaki eşitsiz gelişme. Diğer bir deyişle kapitalizmin emperyalist şeklinin eğilimi üretim alanlarını tek bir sistemde toplamak, merkez ve çevrenin birbirine bağlı sektörler olduğudur. Bütünleşme sadece mal ve sermaye piyasalarında değil üretim ve işgücü piyasalarında da sözkonusudur. Diğer önemli bir kavram ise yedek işgücü ordusudur. Bu kavram ilk kez kapitalde ücret hareketlerini düzenleyici bir hareket olarak geçmektedir (Kapital, Sol Yayınları). Bu kavram merkezdeki düşük ücretli işlerde çalışmaya hazır, ücretler üzerinde bütün olarak etkisi olan çevredeki işsiz ya da eksik istihdamda olan yığınları işaret eder (Castells, 1975). Sermayenin esnek ve ek işgücü kaynağı gereksinimi üretim modelinin genel bir görünümü olarak belirlenir. Dahası ulusal sınırların kalkması birçok ülkeyi çevre haline getirmekte ve işçilerini de global sermayenin işgücü yedekleri haline getirmektedir (Sassen, 1988). Böylece göç kapitalist üretim biçiminin sürdürülmesini ve yenilenmesini (yeniden üretimini) etkileyen önemli bir unsur olmaktadır (Castles and Miller, 1993).

Marksistlere göre üretim ve yeniden üretim süreçleri coğrafi olarak başka alanlarda gerçekleştirildiği için merkezdeki işverenler işgücünün yeniden üretim maliyetine katlanmamaktadırlar. Böylece göçmen işçiler tarafından elde edilen ücretler yerli işçilerden daha düşük olmaktadır, çünkü birincisi ikincisinden kendini yeniden üretme sürecini sağlamada daha az kaynak gerektirmektedir. Dahası yeniden üretimin farklılaşması işgücü piyasasında düşmanlık, şoven ve ırkçı tutumlar yaratmaktadır. Marksistlere göre çalışanlar arasında bu bölünme kapitalistlerin yararına çünkü işgücü baskısını azaltmaktadır. Sassen'e göre ücretleri düşündüğümüzde göçmenler her zaman düşük ücretli işçilerden daha ucuz değildir, örgütsüzlükten kaynaklanan güçsüzlükleri onları "karlı" yapmaktadır. Göçmenler üçüncü sınıf kabul edilirler. Marksistlere göre göç süreci, kendi işgücü kısıtına bağlı olarak işgücü ithal eden merkez tarafında belirlenir (Sassen, 1999: 23). Neo Marksist teoriler temel olarak Marx, Hobson, Lenin ve R. Luxemburg'un yazdıkları üzerine temellenir. Temel vurgu merkez ve çevre arasındaki *eşitsiz değişim* üzerinedir. A. G. Frank'ın bağımlılık teorisine göre bu eşitsiz değişim kapitalizmin devam ettirilen yayılmasının bir sonucudur. A. Emmanuel'e göre ise işgücünün farklı düzeylerde ödüllendirilmesinin bir

sonucudur. Dahası dünya sistemi teorisi üçe bölünmüş bir ekonomi süreci üzerine kurulmuştur: Merkez, Çevre ve Yarı Çevre.

2- Göç Sistemi yaklaşımı: “Göç sistemi” yaklaşımı, belirli bir akımı veya gidilmek istenen yeri diğer olası akım veya gidilmek istenen yerler bağlamına koyarak akımın her iki ucunu da inceler ve ilgili alanlar arasındaki bütün bağlantıları göz önüne alarak, sadece insanların hareketini değil ayrıca bilgi, mal, hizmet ve fikirlerin de hareketini içerir. Bu bağlantılar devletler arası ilişkileri ve karşılaştırmaları ve aile ve sosyal ağlar (network) olarak sınıflandırılabilir.

Göç sistemi yaklaşımını ortaya koymanın diğer bir yolu her bir spesifik göç hareketi mikro ve makro yapıların etkileşiminin bir sonucu olarak görülmesidir. Makro yapılar büyük ölçekli kurumsal faktörler, mikro yapılar, ağlar, uygulamalar, göçmenlerin kendileriyle ilgili inançlarını içermektedir. Bu tip analiz küresel, birbirine muhtaç, bağlı olma kavramına dayalı tarihsel yaklaşımı kabul eder. Diğer uluslararası süreçler gibi göç olgusu da birbirlerinden kopuk ulus-devletlerden hareketle anlaşılabilir, bilakis bunlar arasındaki tarihsel ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkar (Portes, 1989).

Makro yapılar dünya pazarındaki politik ve iktisadi gelişmeleri, devletler arası ilişkileri ve hukuk kurallarını, göçü önlemek, desteklemek veya yerleşimi kontrol etmek için göç alan ve veren ülkeler tarafından izlenen uygulamaları içerir. Gittikçe artan dünya ekonomisinin bütünleşmesi eğilimiyle birlikte, son yıllarda üretimin gelişmesi, bölüşüm ve mübadele ilişkilerindeki değişimlerin göçlerin temel belirleyicisi olduğu savlanır.

Mikro yapılar ise göçmenlerin kendileri tarafından geliştirilmiş enformel ağlardır. Göç ve yerleşme ile başedebilmek için *zincirleme göç* (chain migration) kavramı daha önce literatürde kullanılan bu ağlara işaret eder. Bu yaklaşımdan hareket eden birçok yazar günümüzde bilgi ve kültür sermayesinin göçü başlatmada ve göç hareketlerinin sürdürülmesindeki rolünü vurgulamaktadır. Diğer ülkelerin bilgisi, yolculuğun organizasyonu, olanakları, iş bulma ve yeni çevreye adaptasyon enformel ağların kurulmasında önemli rol oynamaktadır.

Makro ve mikro yapılar bütün düzeylerde birbiriyle bağlantılıdır. Bu genel düşünce uluslararası göçe yol açan ve gidişatını etkileyen faktörler ve etkileşimler kümesi kompleksinin toplamıdır. Tek bir neden insanların neden ülkelerini terkedip başka bir ülkeye yerleşmelerini açıklamada yeterli değildir.

2. TÜRKİYE'DE ENFORMEL İSTİHDAMIN KAYNAKLARI

Enformel istihdamın en önemli kaynaklarının kadınlar, çocuklar ve göçmen işçilerden oluştuğunu sayısal veriler ortaya koymaktadır. Kadın ve çocuk işgücünün kayıtdışı sektörlerde yoğunlaşmasına yol açan bir dizi sosyolojik neden bulunmaktadır. İşgücü piyasası verilerinin ilk sınıflaması nüfusun 15 yaş üzeri dağılımına göre değerlendirilmektedir (DİE, 2000-2002 HHİA Verileri). 15 yaş altında kalanlar işgücüne dahil olmayan grup içinde değerlendirilmektedir. Burada kalan nüfusun ne kadarının çalıştığına dair sağlıklı veri bulmak mümkün değildir. Türkiye açısından 2001 verilerine göre 15 yaş altında 19.3 milyon kişi bulunmaktadır. Çocuk işgücü anketleri bu yaş grubu içinde (6-14) işgücüne katılımın ortalama olarak %4 civarında olduğunu saptamıştır. 15 yaş üzeri işgücüne katılımın %48.7 oranında olduğunu da eklemek gerekir (DİE, 2001). Verilere göre kadınların işgücüne katılımının da sadece %25'lerde kaldığı ortaya çıkmaktadır.

2.1. Kadın ve Çocuk İşgücü

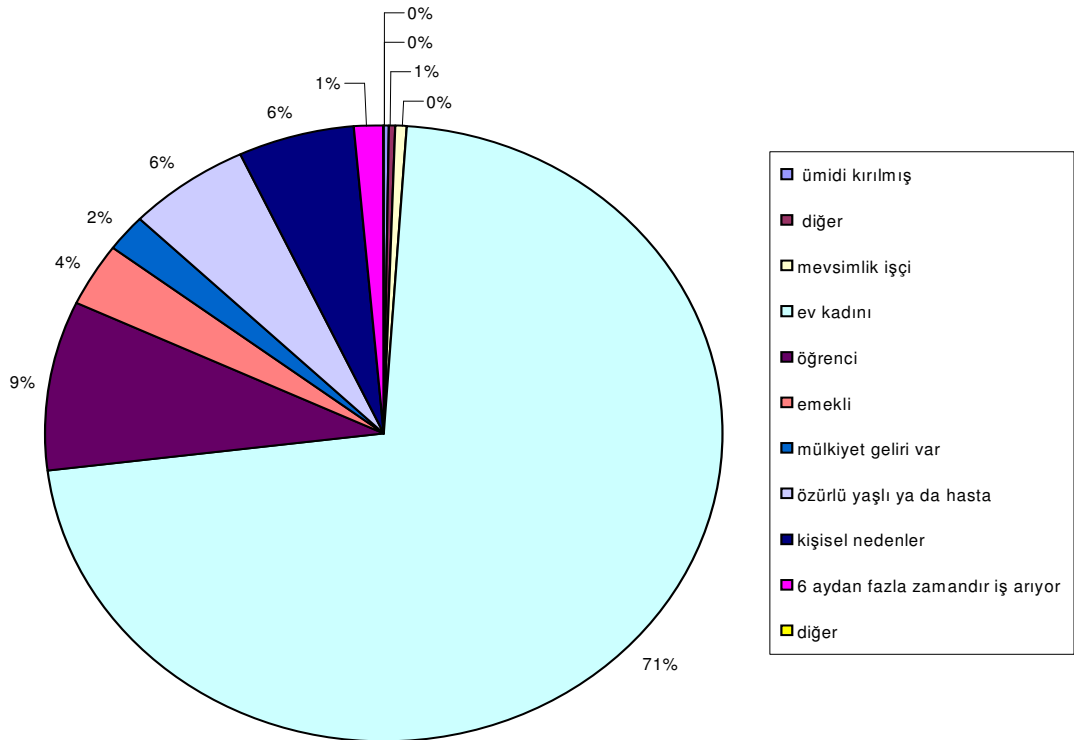
Türkiye de Kadınlara İlişkin Bazı İşgücü Verileri

Türkiye'de kadınlar işgücüne oldukça düşük oranda katılmaktadır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Hanehalkı İşgücü Anketleri 2002 rakamlarına göre %26.6'dır. Kentlerde bu oran daha da düşmektedir (%19.1). Kentte kadınların işgücüne katılım oranı son yıllarda %17-19 arasında seyretmektedir. Aslında kadınların istatistiklerde yer alan oranlardan daha yüksek oranda işgücüne katıldığı, marjinal işlerde çalıştıkları, ancak kendilerini çalışıyor kabul etmemeleri nedeniyle istatistiklerde ev kadını olarak yer aldıkları da belirtilmektedir (Lordoğlu, 1990).

Kadınların işgücüne katılım oranlarının oldukça düşük olmasının yanında işsizlik oranları çok yüksektir. Kentsel alanda kadın işsizlik oranı %20'lere ulaşmıştır. Zaten oldukça düşük oranda işgücüne katılan kadınların önemli bir bölümün işsiz olduğu görülmektedir. Eksik istihdamla birlikte değerlendirildiğinde kadın işgücünün yaklaşık dörtte birinin ya işsiz olduğu ya da eksik istihdam edildiğini görülmektedir (Tablo 2).

İşgücüne dahil olmayanlar arasında kadınların payı artmaktadır. Burada en önemli ayırım ev kadını olarak gözüken kadınların yıllar içinde payının işgücüne dahil olmayan kadınlar içinde ortalama olarak % 75'lik bir paya sahip olmasıdır. Ev kadını olarak kendisini tanımlayan bu kadınların bir kısmı herhangi bir işle uğraşmalarına rağmen esas görevleri olarak ev kadınlığını gördükleri için işgücüne dahil olmayanlar kategorisinde yer almaktadır. Bu nedenle ev kadınlarının önemli bir kısmının gelir getirici çeşitli faaliyetlerde buldukları ve enformel istihdam yarattıkları tahmin edilmektedir.

Grafik 1: Nedenlerine Göre İşgücüne Dahil Olmayan Kadınlar (Kent- 2001)

TABLO 2 : KIR,KENT VE CİNSİYETE GÖRE İŞGÜCÜ DURUMU

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	2001	2002	2003(I)	2001	2002	2003(I)	2001	2002	2003(I)
KADIN									
1. KURUMSAL OLMAYAN SİVİL NÜFUS ('000)	33 687	34 239	34 582	19 989	20 469	20 822	13 699	13 770	13 760
2. 15 VE DAHA YUKARI YAŞTAKİ NÜFUS ('000)	23 769	24 214	24 487	14 270	14 618	14 885	9 500	9 597	9 602
3. İŞGÜCÜ DURUMU ('000)	6 451	6 760	6 526	2 488	2 787	2 858	3 963	3 972	3 668
3.1. İstihdam edilenler	5 969	6 122	5 768	2 074	2 267	2 278	3 895	3 855	3 491
3.1.1. Eksik istihdam	149	139	162	103	95	133	46	43	29
3.2. İşsiz	482	638	757	414	520	580	68	118	177
4. İŞGÜCÜNE DAHİL OLMAYANLAR ('000)	17 318	17 455	17 962	11 782	11 831	12 028	5 536	5 624	5 934
4.1. İş arayıp, son üç ayda iş arama kanalı kullanmayanlar	205	195	229	171	150	185	35	44	44
4.2. İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar	161	169	169	83	89	89	77	80	80
4.2.1. İş bulma ümidi olmayanlar	35	23	18	22	14	12	13	9	6
4.2.2. Diğer	126	146	151	62	75	76	64	71	74
4.3. Mevsimlik çalışanlar	413	443	892	53	89	124	361	353	768
5. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)	27,1	27,9	26,6	17,4	19,1	19,2	41,7	41,4	38,2
6. İŞSİZLİK ORANI (%)	7,5	9,4	11,6	16,6	18,7	20,3	1,7	3,0	4,8
7. EKSİK İSTİHDAMDA OLANLARIN İŞGÜCÜNE ORANI (%)	2,3	2,1	2,5	4,1	3,4	4,7	1,2	1,1	0,8
7.1. Eğitimli gençlerde eksik istihdam oranı (%)	3,7	4,1	6,5	3,6	3,6	5,7	4,4	6,3	10,5

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>.

İşgücüne katılım oranı da kadınlar için sürekli bir azalma eğilimi göstermektedir. Bu noktada bir çok yazar bu oranın azalmasında kentsel yörelere göç etme ile açıklamaktadır (Bulutay 2000:15).

Kadınların çoğunlukla yarı zamanlı işlerde istihdam edilmeleri, enformel istihdamın önemli bir kısmının kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Bilindiği gibi enformel istihdamın en önemli özelliklerinden biri de süreklilik göstermemesidir. Tam zamanlı olmayan yarı zamanlı işlerde bu niteliğin daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Nitekim çalışılan saatlere göre bir ayırım yapıldığında kadınların yarı zamanlı işlerdeki payının erkeklere oranla daha fazla olduğunu görülmektedir.

Tablo 3: Yarı Zamanlı İstihdam da Cinsiyete Göre Dağılım (%)

Türkiye	1-16 saat 17-35 saat	3 13
Kadın	1-16 saat 17-35 saat	6 24
Erkek	1-16 saat 17-35 saat	2 9

Kaynak: DİE,HHİA 2001 s: 77

Yarı zamanlı istihdamın, kırsal ve kentsel yörelere göre yapılan dağılımına bakıldığında, kadınların erkeklere göre daha fazla oranda yarı zamanlı işlerde çalıştığı görülmektedir. 17-35 saat arasında kentte yarı zamanlı işlerde çalışan kadınların oranı %13 iken aynı oran erkekler için %4'te kalmaktadır. Benzer farkın kırsal yörelerde de sürdüğü gözlenmektedir. Yarı zamanlı işlerin çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadınların bu tür işleri tercih etmeleri, asıl işleri olarak değerlendirdikleri ev işleri ve çocuk bakımıyla birlikte yürütebilmelerine olanak sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Yarı zamanlı işlerin tümünün enformel nitelik taşıdığını söylemek mümkün değildir. Ancak sektörel olarak bakıldığında kadınların kentsel yörelerde en fazla yarı zamanlı istihdam edildiği ekonomik faaliyetlerin Hizmetler sektöründe yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Burada çalışan kadınların içinde küçük bir oranı (0.08) ücretli olarak istihdam edilmektedir ve çoğunlukla (0.43) kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliği statüsü (0.30) bu sektörde hakim konumdadır. Kırsal – Kent ayrımında aradaki farkın sürdüğü gözlenmektedir. Kentlerde kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçiliğinin yüksek oranda bulunması enformel istihdamı daha yaygın hale getirebilmektedir.

İşgücüne dahil olmayan nüfus içinde en yoğun olarak göze çarpan ev kadınlarıdır. Özellikle son yıllarda işgücüne dahil olmayan kadın nüfus içinde payı %70’ler düzeyindedir. Bu oran son yirmi yıl içinde küçük bir azalma göstermesine rağmen hala çok önemli bir düzeydedir. İşgücüne dahil olmayan toplam nüfus içinde ev kadınların payı %50’nin üzerinde görülmektedir.

Bu oranın yüksek seyretmesi sadece işgücüne katılmayan nüfusun fazlalığını değil istatistiklerde ev kadını olarak sınıflandırılan ancak enformel faaliyetlerde bulunan kadınların sayısının hiç de azımsanmayacak düzeyde olduğunu göstermektedir. Özellikle kendini “ev kadını” olarak tanımlayan kadınların icra ettikleri işi iktisadi bir faaliyet olarak görmemeleri bu konuda önemli bir etkidir (KSSGM, 1999: 166-170).

Çocuk İşgücü

Enformel istihdamın diğer kaynaklarından biri de özellikle kentsel alanlarda yoğun olarak işgücü piyasalarına çeşitli nedenlerle katılan çocukların sayısındaki artışlardır. Giderek daha fazla çocuğun yasal düzenlemelerin bulunduğu formel alan dışına kayması enformel iş olanaklarının yaygınlaşmasının bir sonucudur. Kısaca çocukların işgücü piyasasına katılmaları sadece ekonomik nedenlerle yani aile gelirine katkı sağlamak nedeni ile değil o piyasalardan çeşitli nedenlerle çocuk işgücüne yönelik talepten kaynaklanabilmektedir. Bu bir tür sarmal olarak sürekli bir kısır döngü oluşturmaktadır. Çocuğun gelirine muhtaç aile çocuklarını

çalıştırmakta ancak bu yoksulluğu azaltmamakta aksine arttırmaktadır. Çalışmak zorunda kalan çocuklar eğitim alamadıkları için gelecekte çalışacakları işler de daha düşük ücretli işler olacak yoksulluğun çemberi devam edecektir. Çocukları çalışmaya iten nedenlerden biri de eğitim sisteminin yetersizliğidir. Çalışmaya başlayan çocukların önemli bir kısmının okul sistemini terk eden çocuklardan oluşması da bu durumu göstermektedir.

Dünya Bankasının hazırladığı “Dünya Kalkınma Raporunda “ milli gelir içinde eğitime en az pay ayıran ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Ayrılan payın küçüklüğü eğitimin kalitesini etkilemekte ve eğitimde fırsat eşitliğini zedelemektedir. Okul masraflarının yüksekliği nedeni ile eğitimden ayrılanların oranı bu nedenle oldukça yüksektir.

DİE tarafından son on yılda yapılan iki Çocuk İşgücü Anketi sonuçları da (1994-1999) 6-17 yaş grubu içinde ekonomik faaliyetlerde bulunan çocukların sayısının tarımda azaldığını, sanayi ve hizmetlerde arttığını göstermektedir. Türkiye genelinde erkek çalışan çocukların %26.9'u kızların da %13.4'ü sanayi sektörlerinde istihdam edilmektedir. Türkiye genelinde ise 6-17 yaş grubu içinde çalışan çocukların %74.8'i ev işlerinde çalışmaktadır (DİE 1999 Çocuk İşgücü Anketi).

Tablo 4: Çalışma Durumlarına göre 6-14 yaş grubu çocuklar 1994-1999 (bin Kişi)

	1994	1999	artış %
Ekonomik işlerde Çalışanlar	..974	511	-
Ev İşlerinde çalışanlar	2764	3329	20
Çalışmayanlar	7670	8226	7
Toplam	11406	12065	5

Kaynak : DİE 1994 ve 1999 Çocuk İşgücü anket sonuçları

Tablo 4'den de görüleceği gibi 6-14 yaş grubu içinde bile, ev işleri olarak tanımlanan ve tamamen enformel nitelik taşıdığını düşündüğümüz işlerdeki çocuk sayılarında son beş yılda yüzde 20 artış izlenmiştir. Aynı dönem içinde ve 6-14 yaş grubu içindeki çocuk sayısındaki artış ise, sadece yüzde 5'de kalmıştır. Son

yıllarda çocukların işgücü piyasasına daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır. Zorunlu eğitim uygulamasına rağmen evde çalışan çocukların sayısındaki artış ise dikkat çekicidir.

1999 Çocuk İşgücü Anket sonuçları 6-17 yaş dilimini esas almıştır. ILO'ya göre 18 yaşın altında ekonomik faaliyetlerde bulunanlar “çocuk işçi” olarak tanımlanmaktadır. Anket sonuçları 6-17 yaş dilimi arasındaki çocukların kırsal alanda kentlere göre daha fazla istihdam edildiklerini, kız çocukların ise hem kentsel alanda hem de kırsal alanda erkeklerden daha fazla istihdam edildiğini göstermektedir. Enformel istihdamın çocuk işgücü açısından taşıdığı anlam tablolardan anlaşıldığı gibi ağırlaşmaktadır.

Kısaca enformel istihdamın Türkiye’de gösterdiği yaygınlığın bir kısmı yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır. Ancak bu verilerin çalışma hayatında enformel istihdam edilenlerin sadece bir bölümünü göstermekte olduğu unutulmamalıdır. **Çalışan ancak aynı zamanda ikinci iş arayanların, istihdam tanımları içinde fiilen gözükmeyen öğrencilerin, ev kadınlarının, sakatlar ve emeklilerin enformel istihdam olanaklarından hangi ölçüde yararlandıklarının saptanması ayrı bir araştırma konusudur.**

2.2. Enformel İstihdamın Diğer Kaynağı: Yabancı Kaçak İşgücü

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün tanımına göre enformel sektörde, belirli bir referans dönemi içinde çalışanlar enformel istihdam olarak belirlenmiştir (ILO 2002:2-4 aktaran: Ş.Özsüca,G. Toksöz, 2003:18-20) ILO bu grupta olanları üçlü ayırma göre sınıflamaktadır. Birinci grupta çok küçük işletmelerin yöneticileri, ikinci grupta kendi hesabına çalışanların önemli bir bölümü, üçüncü grupta da bağımlı çalışan işçiler bulunmaktadır.

Yukarıdaki ayırımdan anlaşıldığı gibi yabancı kaçak çalışanlar ILO’nun enformel istihdam sınıflanmasına girmektedir. Yabancı kaçak çalışanların bu sınıflama içinde ikinci ve üçüncü grupta toplandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan göçmen

işçilerin çalışma esaslarını belirleyen ILO'nun 1949 tarihli 97 sayılı ve 1975 tarihli 143 sayılı iki sözleşmesi bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Göçmen işçilerin durumlarını “Ulusal, uluslararası, antlaşmalar veya ulusal hukuki düzenlemeler dışındaki koşullarda, istihdam edilenler, ikamet edenler, veya yolculuk edenlerin durumu” olarak tanımlamaktadır (ILO 143 no'lu sözleşme). Bu tanımlama ile farklı içerikli kaçaklık olguları bir arada ele alınmıştır. Bu çalışma genel hatları ile yasadışı ya da kaçak işgücü üzerinde durmaktadır.

Yabancıların kaçak çalışması aslında bir sürecin son aşaması olarak ortaya çıkabilmektedir. Ülkeye giriş ve ikamet aslında bu sürecin çalışma öncesindeki aşamalarıdır. Her üç aşamayı da kaçak veya yasal oluşuna göre ayrı ayrı sınıflamak mümkündür. Ülkeye giriş ile başlayan sürecin çalışma durumu dört farklı kaçak çalışmayı ortaya koyabilmektedir (Tapinos, 2000:12).

Enformel istihdamın çalışma alanları kentlerde Sanayi, Ticaret ve Hizmet sektörleri arasında dağılmaktadır. Enformel istihdamın GSMH'ya oranı ülkelere göre yaklaşık %4 ile %20 arasında değişmektedir (OECD, 2000:21). Oranın ülkelere göre değişebildiği, İtalya ve Yunanistan da %25-30 kadar yükseldiği ve içinde büyük ölçüde tekstil, ulaşım, turizm ve ev hizmetlerinde çalışanlar ve kaçak göçmenlerin bulunduğu belirtilmektedir (ILO 2002).

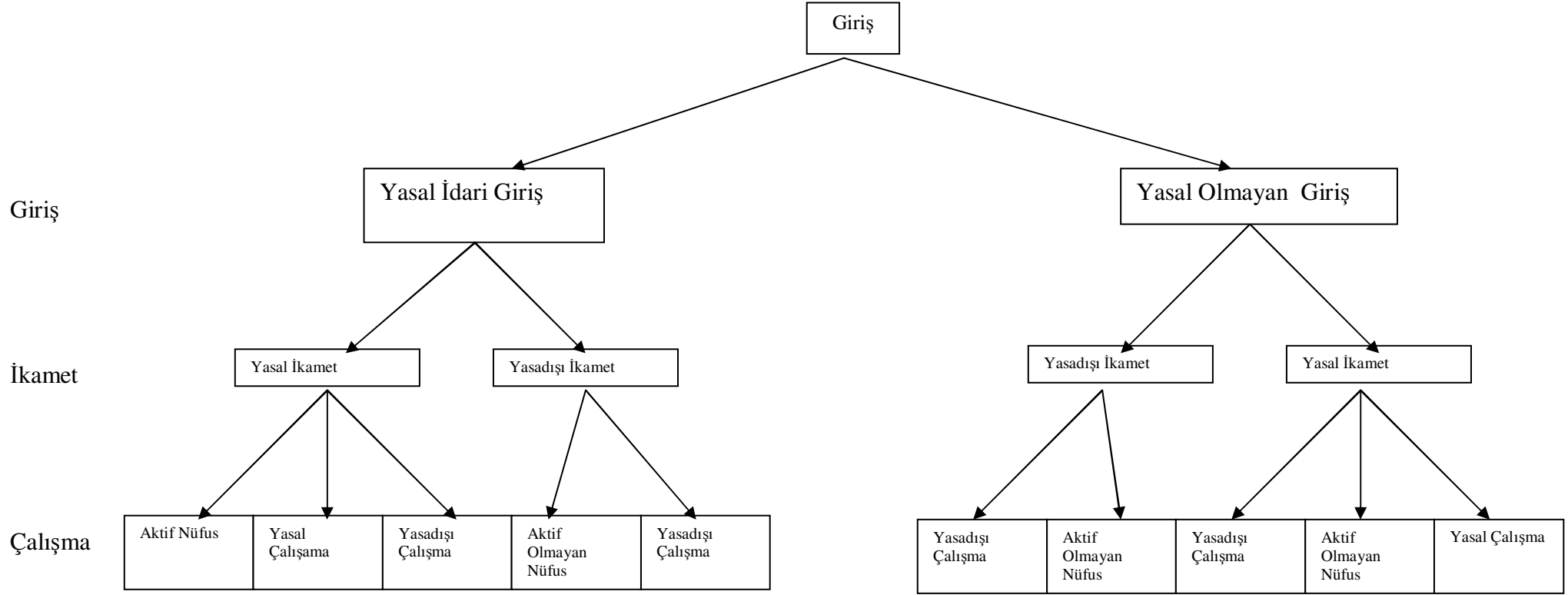
Yabancı kaçak göçmenlerin istihdam biçimlerinin formel işgücü piyasası dışında kalması tanım gereği ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi kayıtdışı ekonomi pek çok kaynakta, kayıt altına alınamayan ve bu nedenle de izlenemeyen ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Yabancıların yasadışı istihdamının yerli işgücü piyasası üzerine etkilerini ölçmenin çeşitli güçlükleri bulunmaktadır. Bu sorun özellikle kayıtdışı ekonomi ile çok yakından bağlantılı olup kaçak çalışmanın artışı ile yakından ilgilidir (Garson-Loizillon, 2003: 10). Bu ekonomik faaliyet alanları istihdam açasından da kayıtdışılığı yaratmaktadır. Özellikle kayıtdışı istihdam alanlarında herhangi bir resmi veya resmi olmayan kayıt bulunmamaktadır. Özellikle kayıtdışı istihdam açasından en dikkat çekici nitelik sosyal güvence için herhangi bir kuruma kayıt yaptırmadan çalışma olarak

algılanmaktadır. Nitekim Türkiye’de resmi veri kaynaklarından biri olan DİE’nin HHİA’de istihdamın sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumuna göre kayıtdışı istihdamı tanımlamakta ve verileri buna göre sınıflamaktadır.

Yabancı kaçak göçmenlerin işgücü piyasalarına katılmaları ancak belirli koşullar altında olabilmektedir. Formel işgücü piyasasına giriş her ülkede yabancıların belirli izinleri alışından sonra başlayabilmektedir. Oysa Enformel işgücü piyasalarında aranan bir çalışma izni bulunmamaktadır. Çalışılan sektörün kayıtlı olup olmamasına bağlı olarak, yabancıların çalışma hayatına sosyal güvenceli veya sosyal güvencesiz olarak katılması mümkün olabilmektedir.

Sonuç olarak yabancıların ülke içinde işgücü piyasalarına katılmalarının en yaygın yolu enformel sektör işletmelerinde veya tamamen enformel istihdamın bağımsız olarak gerçekleşmesi ile ortaya çıkabilmektedir. Bu tür işlerde çalışma herhangi bir belge, kayıt gerektirmediği için istihdam kendiliğinden gerçekleşmekte ve buna uygun işgücü talebi genişleyebilmektedir. Enformel istihdamın genişlemesi üzerine öne sürülen en yaygın görüş formel istihdamın çeşitli vergiler yolu ile işletmeler için pahalı olması biçimindedir. Öte yandan bu sektörün denetlenme imkanı da oldukça sınırlı kalmaktadır. Örnek vermek gerekirse Türkiye’de formel sektörün mali denetimi bile işletmelerin ancak %2’si düzeyinde gerçekleşmektedir. Kaçak çalışma tanım gereği enformel istihdam alanlarını kapsamaktadır.

Tablo 5: Yabancı Göçmenlerin Bulunduğu Farklı Konumlar

Kaynak: OECD, Combattre L'emploi Illégal D'étrangers, 2000, p.18.

2.3. Türkiye’de Yabancı Kaçak İşgücü ve Enformel İstihdamla Bağlantılar

Konuya Türkiye açısından bakılırsa, enformel istihdamın yıllara göre gelişme gösterdiğinin bazı işaretleri bulunmaktadır. Hizmetler sektörü Türkiye’de yıllar içinde giderek daha fazla ağırlık kazanmakta, sanayi sektörleri ise çok fazla istihdam yaratamamaktadır. DİE verilerine göre 1999 yılı içinde kentsel istihdamın %15’i enformel işyeri nitelikleri taşımaktadır. Aynı oran Türkiye genelinde toplam istihdamın %10’nu oluşturmaktadır. Çalışanların işteki durumu dikkate alındığı zaman kentsel alan içinde “kendi hesabına çalışanların” %43’ü enformel nitelikte çalışmakta, “yevmiyeli çalışanların” ise %56’sı aynı özellikleri göstermektedir (DİE HHİA 1999).

Tablo 6 : Düzenli işyeri Konumuna sahip olmayanların Toplam istihdam içindeki payı (Kentsel yerler yüzdesi olarak)

Ücretli	0.01
Mevsimlik, Yevmiyeli	0.56
İşveren	0.03
Kendi Hesabına Çalışan	0.43
Ücretsiz aile işçiliği	0.11
Toplam	0.15

Kaynak : DİE HHİA 1999 dan hesaplanmıştır.

Kentsel alanlarda Kendi Hesabına Çalışanların (KHÇ) ayrı bir kategori olarak düzenli bir işyerine sahip olmadıkları genel kabul gören bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kentsel yerlerde düzensiz çalışanların cinsiyete göre yapılan ayırımı da enformel istihdamın açıklanan nitelikleri ile uyuşmaktadır.

Tablo 7 : Düzenli işyerine sahip olmayan KHÇ ların cinsiyete göre ve toplam KHÇ içindeki payı (Kentsel Alanlar)

Erkek	0.40
Kadın	0.61
Toplam	0.43

Kaynak: DİE HHİA 1999 dan hesaplanmıştır.

Düzenli işyerine sahip olmayan kadınların kendi hesaplarına evde, erkeklerin de seyyar ve sabit olmayan işyerlerinde daha yoğun olarak çalıştıkları verilerden anlaşılmaktadır. Kentsel alan içinde istihdam edilen yaklaşık 2 milyon kadının sadece %8'inin evde çalıştığını ifade eden HHİA'nın kayıtdışı istihdamın sadece beyan edilen küçük bir yüzünü gösterdiği tahmin edilmektedir. Gerçekten de son on yıl içinde işgücüne dahil olmayan ve "Ev kadını" olduğunu beyan eden kadınların sayısında %30'luk bir artış bulunmaktadır. Son yirmi beş yılda ev kadını olanların toplam kadın nüfus içindeki payı da %41 den % 47 ye çıkmıştır.

Diğer yandan enformelliğin Türkiye'de sık tekrar edilen bir göstergesi de Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık ile ölçülmektedir. DİE verilerine göre toplam istihdamın yaklaşık %55'i hiçbir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değildir. Bu veri ayrıca diğer Sosyal Güvenlik kuruluşlarının istatistikleri ile örtüşmektedir (SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur istatistikleri).

Tablo 8: İktisadi faaliyet Kollarına göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıtlılık Oranı (%)

	Sosyal Güvenlik Kurumu (SSK, Bağ-Kur; E.Sandığı)	Kayıtsız
Tarım	0.11	0.89
Madencilik	0.94	0.06
İmalat Sanayi	0.19	0.21
Elektrik-Gaz-Su	1.00	-
İnşaat	0.49	0.51
Hizmetler	0.78	0.22

Kaynak: DİE Çalışma İstatistikleri 1998-1999 dan hesaplanmıştır.

Tarım dışı sektörlerin kayıtlı olup olmadığı dikkate alınca İnşaat Sektörü dışında İmalat Sanayi ve Hizmetler en yüksek oranda kayıtsız işçi çalıştıran sektör olmaktadır.

Kayıtdışılığın kadınlarda daha yüksek boyutlarda olması da enformel sektörün belirli bir cins açısından yaygınlaşmasının göstergesidir.

Tablo 9 : Tarım dışı sektörlerde Sosyal Güvenliğe Kayıtlılık açısından Cinsiyet Ayrımı

	Kadın	Erkek
İmalat Sanayi	0.40	0.84
Ticaret	0.64	0.69
Ulaştırma	0.85	0.69
Mali Kurumlar	0.88	0.95
Toplum Hizmetleri	0.87	0.88

Kaynak : DİE Çalışma İstatistikleri 1998-1999 dan hesaplanmıştır.

Ulaştırma sektörü dışında bütün sektörlerde erkeklerin sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlılığı kadınlara göre daha yüksek oranda gerçekleşmektedir.

Kayıtlı olma durumu sektörel bazda değerlendirildiğinde DİE verileri ile Sosyal Güvenlik kurumları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu farkın DİE verilerinde ferdin faaliyetleri yürüttüğü iş ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak, ferdin sosyal güvenlik kurumuna kaydı var fakat son haftada yaptığı iş kayıtsız ise kayıtdışı olarak değerlendirilmektedir.

Diğer yandan işsizlik olgusu başlı başına bir enformel istihdam nedenidir. İşsizliğin artışı özellikle işsizlik sigortası kurumunun bulunmadığı ülkelerde enformel istihdam kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İşsizliğin yanısıra eksik istihdam kavramı da enformel istihdam içinde dikkate alınmalıdır. Elde edilen gelirin düzeyine bakılmaksızın herhangi bir işte çalışmak zorunda olmak istihdamı arttırıp işsizliği aşağıya çekmektedir (DİE HHİA, 1999 s:XXVIII). Eksik istihdam ile birlikte ele alındığında işsizlik oranlarında belirgin bir artış görülmektedir. 1983-1993 yılları arasında ortalama %1.5 olan işsizlik oranı 1999 yılında %7.3'e ulaşmıştır (DİE HHİA 1999).

Öte yandan bu çalışmanın esas eksenini oluşturan Türkiye'deki yabancı kaçak çalışanları, nitelikleri itibarı ile hem güvencesiz hem de yasa dışı yollardan çalışma hayatına katılmaları nedeniyle, tanım gereği enformel istihdamın temel kaynaklarından biri olarak ele almak mümkündür.

3. YABANCI KAÇAK ÇALIŞANLARIN BÜYÜKLÜKLERİ VE ÇALIŞMA ALANLARI

Yabancı kaçak işgücünün iş piyasalarına katılmalarının farklı ekonomik etkileri bulunmaktadır. Özellikle yurt içindeki işgücü piyasalarının bu kaçak çalışmadan sadece işgücünün kaçak olmasının getirdiği “ucuzluk” faktöründen değil aynı zamanda yerli işgücünün yerine kısmen ikame edilmesinden doğan bir sosyal dampington söz etmek mümkündür. Öte yandan yabancıların kaçak çalışması sadece istihdam piyasalarını etkilemekle kalmamakta, beraberinde kaçak işyerlerinin yasadışı faaliyetlerine de uygun istihdamı yaratabilmektedir. (Tapinos, 2000:25). Bu hali ile yasa dışı çalışma ile birlikte gelişen bir yer altı ekonomisi giderek genişlemektedir.

Yabancıların kaçak çalışmalarının işgücü göçü ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Ancak bu tür çalışmanın sınıflanmasında ki temel argüman hangi ölçülerde bir kaçak çalışmanın bulunduğu saptanmasına ilişkin olmaktadır. Kaçak işgücünün saptanmasında çeşitli güçlükler bulunmaktadır. Bu konuda dolaylı ve dolaysız bir çok ölçüm yöntemi Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kullanılmaktadır (Delaunay-Tapinos, 1998).

Çalışma amacı ile ülkeye giren yabancıların çalışma ve iş alanlarını belirleyen unsur çıkış yaptığı ülkedeki deneyimi, sahip olduğu eğitim ve geldiği ülkenin iş olanağı yaratan sektörleri olmaktadır. Bununla birlikte, yabancıların kaçak çalışma alanları arasında genel bir benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliğin ana unsuru enformel sektör temelinde yoğunlaşmaktadır. Batı ülkelerinde yabancıların yoğun olarak kaçak çalıştığı alanlarla Türkiye'deki çalışma alanları arasında ortaya çıkan benzerlikler dikkat çekicidir. Kesin veriler bulunmamakla birlikte batı ülkeleri için çeşitli tahmin yöntemleri geliştirilmiştir. Bunlardan biri de çalışma izni için yapılan müracaatlara göre tahmin yöntemidir.

Yasal Çalışma izni talebine göre bir sınıflama yapıldığı zaman Tarım dışında ABD için en yoğun olarak üç grup iş ve çalışma alanı ortaya çıkmaktadır. Bunlar yüzde olarak aşağıdaki gibidir (US Department of Justice , 1991; OECD, 2000).

Lokanta,Bar Eğlence yerleri % 13
İnşaat % 10
Ev Hizmetleri % 8 olarak toplanmaktadır.

Öte yandan İspanya Fransa, İtalya ve ABD’de yabancı kaçak çalıştıran işletmelerin yoğun olarak Tarım, Ticaret, Turizm, diğer hizmet sektörlerinde toplandığı tahmin edilmektedir. Genel anlamda en çok çalışma izni talep edilen sektörün aynı zamanda düzensiz ve yoğun yabancı çalıştıran sektörler olarak ortaya çıkması bu tür iş piyasaların önemli bir niteliğidir. Bu konuda ülkelere göre örnek vermek gerekirse, İspanya da oturma izni talebi için başvurulara, İtalya’da ise yabancıların kayıtdışı istihdamına (Oturma iznine sahip olmadan kayıtsız çalışmadan), Fransa’da ise kaçak başlatılan hukuki işlemin çalışanlara göre bir ayırımı dikkate alındığında izinli çalışmalarla kaçak çalışmalar arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır.

Tablo 10: İspanya, İtalya ve Fransa için Yabancıların Yoğun Olarak Çalıştıkları Ekonomik Faaliyetler

Ülkeler	Kendi hesabına Çalışanlar	İnşaat	Tarım	Otel	Ticaret	Diğer Hizmetler
İspanya (1994)	7	16	11	13	6	19
İtalya (1995)	14	-	16	15	17	20
Fransa (1997)	6	24	7	15	21	20

Kaynak: OECD ,”Combattre l’emploi illegal d’etrangers, 2000 s. 66-67 ve s:128 den hesaplanmıştır.

4. YABANCI KAÇAK ÇALIŞANLARIN İSTİHDAM BİÇİMLERİ

Yabancı kaçak göçmenlerin istihdam biçimlerinin formel işgücü piyasası dışında kalması tanım gereği ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınamayan ve bu nedenle de izlenmesinde çeşitli güçlükler bulunan ekonomik faaliyet alanları olarak bir çok kaynakta özetlenmektedir. Bu ekonomik

faaliyet alanları istihdam açısından da kayıtdışı istihdam olgusunun yaratıcısıdır. Özellikle kayıtdışı istihdam alanlarında herhangi resmi veya resmi olmayan veri bulunmamaktadır. Çoğu kez kayıtdışı istihdam açısından en dikkat çekici nitelik sosyal güvence için herhangi bir kuruma kayıt yaptırmadan çalışma olarak değerlendirilmektedir. Nitekim DİE'nin HHİA'de verilerde istihdamın sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumuna göre kayıtsız ve kayıtlı istihdam olarak tanımlamakta ve verileri buna göre sınıflamaktadır.

Enformel istihdam tanımı konusunda tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Ancak genel olarak kayıtlı işleri icra edenlerle diğerleri arasındaki ayırma vurgu yapılmaktadır. Çalışma koşulları, mali kayıtlar, sosyal güvence gibi konularda yasal kaydın bulunup bulunmaması bu ölçülerden bir kısmıdır. Ancak bazı sorulara enformel istihdam tanımı içinde yanıt vermenin bazı güçlükleri bulunmaktadır. Örnek olarak ölçek açısından enformel sektörde içinde değerlendirilen bir işletmenin sosyal güvenceye sahip çalışanları enformel istihdam olarak mı kabul edilecektir.? Vanuatu Rittman'a göre Hindistan'da 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işletmeler kendiliğinden kayıtlı kabul edilmesine rağmen işçilerin korunması ve çalışma standartları açısından enformel özellikler gösterebilmektedir (Dünya Emek Konfederasyonu, 2002).

Sosyal güvence içine dahil olup, olmamak açısından yapılan enformel istihdam tanımı ancak sınırlı bir çerçeve çizebilmektedir. Örnek verilirse, sosyal güvencenin bulunmasına rağmen bazı işlerin kayıtdışı özellikleri öne çıkabilmektedir. Ev hizmetlerinde veya mevsimlik çalışmalarda bu nitelik bulunabilmektedir. Öncelikle yabancı kaçak çalışanların işgücü piyasalarına girebilmeleri ancak belirli koşullar altında olabilmektedir. Formel işgücü piyasalarına giriş hemen her ülkede belirli izinlere bağlı kalmaktadır. Ancak bu iznin alınmadan çalışmaya başlanması ancak enformel işgücü piyasalarında mümkün olabilmektedir. Bu piyasaların sadece yabancılar açısından değil yerli işçiler açısından da enformel niteliğini sosyal güvenceden yoksun oluşuna dayandırmak mümkün olabilmektedir. Türk işgücü piyasası açısından yabancıların herhangi bir işletmeye bağımlı çalışma halinde belirli sosyal güvenceden yararlanması (malullük, yaşlılık, ölüm) Türk sosyal sigorta sisteminde olduğu gibi mümkün olabilir (506 sayılı SSK kanunu m:3/II-A).

Bağımsız bir işle uğraşan yabancıların ise herhangi bir sosyal güvence sistemine katılmaları mümkün gözükmemektedir. Kısaca yabancıların iş piyasasına katılması çoğu kez güvencesiz olarak gerçekleşir.

Sonuç olarak yabancıların ülke içinde işgücü piyasalarına katılmalarının en yaygın yolu enformel sektör işletmelerinde gerçekleşebilmektedir. Bu işletmelerle bağımlı veya bağımsız olarak yabancıların çalışması mümkün olabilmektedir

Bu çalışma içinde belirtilen yabancı kaçak çalışanların enformel sektörle olan bağlantılarının en önemli kriterinin uyrukları noktasında toplanmaktadır. Yabancı uyruklu bireyin yasal çalışma alanı dışında kalan istihdam alanı enformel sektörün genel çalışma alanı ve çalışma biçimi ile örtüşmektedir.

5. TÜRKİYE'DE YABANCILARIN KAÇAK ÇALIŞMASINA İLİŞKİN ÖN ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Yöntem

Türkiye'ye çok farklı nedenlerle bir çok yabancı giriş yapmaktadır. Giriş yapan yabancıların bir kısmı işgücü piyasalarına derhal katılmakta, bir kısmı piyasaya katılmayı elindeki fonların tükenmesine kadar ertelemektedir. Kaçak çalışma esas itibarı ile sadece çalışma amacı ile gelen yabancıların karşılaştıkları bir olgu değildir. Türkiye'de işgücü piyasasının içinde bulunan yerli işçilerin de oldukça yoğun bir biçimde karşılaştıkları bir durumu ifade etmektedir. Bu konuda resmi veriler İşgücü piyasasının %46'sının, İstihdamın da %52'sinin hiçbir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadığını yani "kaçak" çalıştıklarını göstermektedir (DİE, HİA, 2002: 101). Türkiye'ye gelen ve çalışma yaşamına giren yabancıların çok önemli oranı kaçak olarak çalışmaktadır. Çalışma iznine sahip olan yabancıların istihdam edilenlere oranı ihmal edilebilecek kadar küçüktür.

Araştırma beş farklı gruba ve beş ilde görüşmeler yapılarak yürütülmüştür. İlk grubu Kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey yöneticileri ve Belediye Başkanları oluşturmuştur. İkinci grupta sendika, dernek gibi sivil toplum örgütleri

bulunmaktadır. Üçüncü grupta yabancı kaçak işgücünün iş piyasasına katılmasını sağlayan aracı kurumlarla görüşmeler yapılmıştır. Dördüncü grupta görüşülenler ise yabancı kaçak işçileri istihdam eden işverenlerdir. Son olarak da kaçak çalışan iki yabancı ile görüşme yapılmıştır.

Görüşmelerde derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yapılanlar arasında en fazla temsil edilen iki grup Kamu kurumları ve sivil toplum örgütleridir. Yabancı kaçak çalıştırma özellikle işverenler açısından önemli risk taşımaktadır. Görüşmelerdeki bu risk nedeni ile ancak az sayıda işverenle görüşülebilmektedir. Buna karşılık kamu kurumları ve STK'ların yabancı işgücü açısından değerlendirmeleri geniş ölçüde alınmıştır. Bu görüşmelerde amaçlanan, yabancı kaçak çalıştırma konusunda resmi organların konuyu algılayışlarını ele almak, sorunu hangi çerçevede değerlendirdiklerini anlamak ve nasıl bir çözüm ürettiklerini kavramaktır. Diğer yandan STK'la yapılan görüşmeler ise yabancı kaçak işgücünün bir profilini çıkarmamızı sağlamıştır. Ayrıca üç işveren kuruluşu yabancı istihdamında özendirici unsurlara dikkat çekmişlerdir. Görüşülen iki kaçak çalışan yabancı ile Türkiye'de karşılaştıkları temel çalışma sorunları üzerinde durulmuştur.

Yapılan beş grup görüşme Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, İstanbul ve Bursa illerini kapsamaktadır. En yoğun olarak yabancı çalıştırdığı tahmin edilen il İstanbul olduğu için STK ve aracı kurumlarla yapılan görüşmelerin çoğu burada gerçekleştirilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri ise İstanbul çevresindeki sınır illerinden seçilmiştir.

Gerek yapılan görüşmeler gerekse elde edilen bilgiler Türkiye'de kaçak çalışan yabancıların sayılarının değişmekle birlikte, dört ülke grubu içinde toplandığına işaret etmektedir. Bu nedenle araştırma alanına giren yabancıların konumları ve ülkelerin durumları açısından ağırlıklı olarak bu dört ülke incelenmiştir. Bunlar Romanya, Moldova, Ukrayna ve Gürcistan'la sınırlandırılmıştır. Bu ülkelerin işgücünü gönderme kanalları ve politikaları bu araştırma içinde ele alınmamıştır.

5.2. Türkiye’de Yabancıların Çalışması ve Yakın Geçmişi

Yabancıların çalışma amacı ile ülkeye gelişleri ile başlayan sürecin Türkiye’deki tarihi hayli eski bir döneme rastlamaktadır. Kaynaklar bu konuda çalışma amaçlı gelen ilk yabancıların Yalova’da 18. yüzyılda kurulan bir kağıt fabrikasına gelen Polonyalı ustalar olduğunu göstermektedir (Önsoy, 1988:48 aktaran, Koç, 2001:3). Gerek Osmanlı döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde kurulan bir çok sanayi işletmesine yabancı ustalar ve işçiler getirtilmişti. Gelen yabancı işçilerin çalışması ve oturmaları belirli izinlerle ve yasal olarak gerçekleşmekteydi. Cumhuriyet döneminin ilk kuruluş yıllarında Osmanlı İmparatorluğundan farklı olarak yabancıların çalışması ancak belirli mesleklerle sınırlı bir biçimde mümkündür. Bu dönemin bir özelliği iktisadi hayatın yönlendirilmesinde ve istihdam koşullarının düzenlenmesinde sadece Türklere bir öncelik tanınmasıdır. Bu amaçla bazı mesleklerin icra edilmesi sadece Türk Vatandaşları tarafından yapılabilecekti. Bu meslekler dışında kalan çok az mesleğin icrası yabancılara bırakılmıştı. Bu uygulamanın başlangıcı 1932 tarihinde yürürlüğe giren 2007 sayılı “Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki” yasa ile gerçekleşmiştir. Bu yasa “Yabancıların çalışma izinleri hakkındaki” yasanın çıkış tarihine kadar geçerli kalmıştır (2003 Eylül).

Türk işgücü piyasası incelendiği zaman görülecektir ki, 1960’lı yıllara kadar Türkiye’den yabancı ülkelere doğru yığınsal bir işgücü göçü bulunmamaktadır. Özellikle Batı Avrupa ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücü açığı 1960’lı yıllardan başlayarak Kuzey Afrika ülkeleri ve eski Yugoslavya tarafından karşılanmaya başladı. Yabancı işçilerin “davetli” olarak gitmeleri ve göç alan ülkelerde “misafir işçi “ olarak kabul edilmeleri o dönemin ayırıcı niteliği olarak kabul edilebilir. Bu tarihte Türkiye’den başlayan işgücü göçü Batı ekonomilerini etkileyen petrol krizine kadar yasal olarak sürdü. Daha sonraki dönemde işgücü göçünün hızı azalıp aile birleşmeleri çerçevesinde daha küçük ölçülerde devam etti.

Bu çerçevede Türkiye 1980’li yılların ortalarına kadar yasal yollardan Batı Ekonomilerine işgücü ihracını sürdürdü. Türkiye’den yapılan işgücü göçünün daha sonraki dönemde yönünü değiştirip, Ortadoğu ve Rusya Federasyonuna

doğru kayma göstermesi dikkat çeken değişme olarak karşımız çıkar. Öte yandan Tablo 10’da gözüktüğü gibi Türkiye’den yapılan işgücü göçünün 1970’li yıllardaki artış hızının artık günümüzde görülmemesi IOM’un tespitiyle “g veren bir ülke konumundan g alan ve transit ülke” konumuna doğru bir değişmeyi açıklamaktadır (IOM www.iom.int). Ancak bazı alışmalar Türkiye’nin konumunda çok önemli bir değişme olmadığını hala hem g veren hem de g alan transit bir geçiş ülkesi olduğunu vurgulamaktadır (İçduygu-Unalan, 2001:9 dan aktaran Temiz, 2004:36).

Tablo 11: Yıllara Göre yurtdışına Gönderilen Türk İşçilerinin Dağılımları (1961-2001)

	Almanya	Belçika	Fransa	Hollanda	S.Arabistan	Rusya Fed.
1961-973	64.029	15.309	45.336	23.359	-	-
1974-980	9.412	834	10.668	1.836		
1981-984	409	20	19	42		
1995	2.246	1	13	13	14.529	-
2000	2.135	1	87	1	1.862	2.199
2001	2.437	1	202	2	4.657	-

Kaynak: Yurtdışı Hizmetler Müdürlüğü 1990 yılı raporu ve DİE 2000-2001 alışma İstatistiklerinden derlenmiştir.

1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye bir ölçüde çalışma amacını da içeren biçimde düzensiz bir dış gle karşı karşıya kalmıştır. Bu gn niteliği sadece çalışma amacına ve Türkiye’ye yönelik olmadığı verilerin incelenmesinden anlaşılmaktadır (Bkn. Turizm İstatistikleri, 2003). Özellikle Sovyet Blokunun dağılması ve Orta Avrupa lkelerindeki politik değişmeler, İran’daki rejim değişikliği Doğu Almanya’nın Batı Almanya ile birleşmesi, Yugoslavya’daki etnik çatışmalar ve Kuzey Irak’taki çatışmalar göçmen ve siyasi mltecerilerin sayısında önemli artışlar getirmiştir (OECD, 2003:5).

Öte yandan Eski Sovyet sisteminin fiili olarak desteklediği ülkelerin yedisi Türkiye ile komşu veya sınır lke (Bulgaristan, Romanya, Moldavya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) konumundadır. Soğuk savaşın sona ermesi ve Doğu Bloku lkelerinin çöküşü sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar bu

lkelerdeki Türklerin çoğu zaman yasal olmayan yollardan Türkiye’de iş aramasına sebep oldu (Kirişçi, 2000:41).

Bu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarında özellikle 1990’dan itibaren karşılaşılan değişmeler yakınlığın da etkisi ile Türkiye’ye doğru farklı amaçlarla ziyaretçi girişlerini arttırmıştır. Tablo 12’de görüleceği gibi turistik giriş yapan yabancılardan milliyetleri birkaç ülke üzerinde yoğunluk kazanmaktadır.

Bu lkelerin Türkiye’ye coğrafi yakınlıkları bulunmaktadır. Bu yakınlığın getirdiği yolculuk masraflarının görece düşüklüğü ve vize kolaylıkları ayrı bir çekim alanı yaratmaktadır. Gelen yabancılardan hiç kuşkusuz çalışmak niyeti ile giriş yapmamaktadırlar. Ancak önceden saptanması çok zor olan bir bölümünün çeşitli işgücü piyasalarına kısa veya uzun süreli katıldıkları tahmin edilmektedir. Bu konuda Dönemin alışma Bakanı 1 milyon yabancı Kaçak işçi olduğunu ifade etmesi ve buna ilişkin yorumlarda kullanılan tahmin yöntemi ülkeye giren ve çıkan yabancı sayısı arasındaki kümülatif farka dayalı olmaktadır (Y. Okuyan 15.1.2001). Bu tahmin yönteminin belirgin bir hata içermesine rağmen kabaca çalışan yabancılardan sayısal büyüklüğü hakkında tahmini bir ön bilgi vermektedir.

Tablo 13’de gözüktüğü gibi Türkiye’ye 1990’lı yıllardan sonra giren yabancılardan arasında Türkiye’nin belirtilen yakın komşuları önemli orandadır. Sadece girişlere göre bakıldığında komşu ülkelerden girişlerin 2000’li yıllarda da devam ettiği görülecektir.

Ayrıca yaşanan diğer siyasi gelişmeler Ortadoğu bölgesinden gelen yabancılardan sayısında önemli artışlar ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye’ye son yıllarda çalışma amacı gelenlerin bir kısmı Türkiye’yi bir transit ülke olarak kabul edip bir süre yasal veya yasal olmayan biçimlerde ülkede kalıp çalıştıktan sonra Batı ülkelerine geçmektedirler. Bu nedenle çalışma amacı ile gelen yabancılardan bir kısmı belirli bir süreyi Türkiye’de geçirip ülkeyi terk etmektedir.

Gelen yabancılardan dikkat çeken bir başka özelliği ise geldikleri ülkeye göre ayrı nitelikler göstermesidir. rnek verilirse, Türkiye’ye Doğudan gelenler siyasi

nedenlerle gelip çalışmayı tercih ederken, Batı ve kuzeyden gelenler geçici bir süre çalışmak amacı ile gelmektedir (Yorgun-Şenkal, 2003:8).

Ülkeye geliş ve gidiş yönleri Türkiye'nin transit ülke konumunu pekiştirmektedir. Dikkat çeken ve Türkiye'nin transit ülke konumunu pekiştiren bir diğer gelişmede Türkiye'den batı ülkelerine geçmek üzere giriş yaparken veya çıkarken yakalanan kaçak göçmenlerin sayısında görülen önemli artışlardır. Yıllara göre kaçak göçmen sayısındaki artış aşağıdaki Tablo 12'de izlenmektedir.

Tablo 12: Yıllara Göre Yakalanan Kaçak Göçmen Sayıları

1995	11,362,
1996	18,804,
1997	28,439,
1998	29,426,
1999	47,529
2000	94,514
2001	92,362
2002	82,825
2003	56,219
Toplam	461.483

Kaynak: (Jandarma Genel Komutanlığı , Hizmete Özel yayın 2003)

5.3. Kaçak Çalışan Yabancıların Geldikleri Ülkeler ..

Kaçak çalışan yabancıları üç genel grupta toplamak mümkündür. Bunların bir bölümü İran, Irak ve Afganistan gibi ülkelere çoğu kez yasa dışı yollardan gelip, Türkiye'den bir süre sonra ayrılmayı düşünen, asıl hedeflerinin Türkiye dışında bir batı ülkesine gitmek olan yabancılarıdır. Bunlar çeşitli işleri bağımsız olarak yapan bir grubu oluşturmaktadır. Bu grubun enformel istihdam piyasası üzerinde marjinal bir etkisi olduğu tahmin edilmektedir. İkinci grupta olanlar Türkiye'ye turist vizesi ile gelip, çeşitli süreler içinde çalışan, bir süre sonra tekrar

ülkesine geri dönen esas olarak Romenler, Moldovalılar, Ukraynalılar, Ruslar, Gürcüler, ve Azerilerden oluşmaktadır. Üçüncü grupta olanlar genellikle Türk soylu olup, Türkiye'ye turistik vize ile giriş yapıp daha sonra ülkelere dönmeden iş ve oturma imkanı bularak çalışanlardır. Bu gruptakilerden 1997 yılına kadar yurda giriş yapanlar iş ve oturma izinleri bulunmaktadır. Dolayısı ile bu yabancıların ancak, 1997 sonrası ülkeye giriş yapanlarının kaçak çalışmaları sözkonusu olmaktadır.

Yapılan ön incelemeler yabancı kaçak çalışanların geldikleri ülkelere göre dağılımlarının Türkiye'ye yakın komşu ülkelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu ülkelerin bir kısmı daha önce belirtildiği gibi 1990 yılı sonrası önemli toplumsal değişikliklere uğramışlardır. Bir kısmı da ülke içindeki siyasal çalkantılar nedeni ile ayrılmak zorunda kalmışlardır.

2000 yılında Türkiye'den sınırdışı edilenler ve ülkeye kaçak giriş yapanların aynı ülkeler olması yakalan kaçak göçmenlerin ülkelerindeki siyasi gelişmelerden önemli ölçüde etkilendiğinin de göstergesi olmaktadır. 2000 yılında Kapıkule sınır kapısından sınırdışı edilenlerin yüzde 2'si Bulgar, yüzde 50'si Romen, yüzde 43'ü BDT üyesi ülkelere gelenler olmakta, kaçak yollardan giriş yapanların ise en çok Irak, Moldova, BDT ülkeleri vatandaşları olduğu anlaşılmaktadır (Kapıkule Emniyet Şube Müdürlüğü verileri ve Radikal 9.03.2001 tarihli haber).

Araştırma konusu olan ülkeler; Romanya, Moldova, Ukrayna ve Gürcistan, yabancı işgücü açısından, daha fazla bir yoğunluk göstermektedir. Gerçekten milliyetlerine göre gelen yabancılar arasında bu dört ülke OECD ülkeleri dışında ve Türkiye'ye giren yabancıların yaklaşık yüzde 39'unu oluşturmaktadır.

Yasal bir biçimde giriş yapan yabancıların bir bölümünün 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'den mal alıp, getirdiklerini satıp tekrar ülkelere geri dönüşleri ile açıklanan "Bavul veya Çanta Ticareti" yaptıkları bilinmektedir. Bu çerçevede İstanbul'da yabancıların adı ile anılan seyyar pazarlar bile kurulmakta idi (Beyazıt Polonya Pazarı). Ayrıca bu ticaretin 1990'lı yıllarda sadece perakende ticaret olarak değil, önemli toplam ticari düzeye çıktığına ilişkin sayısal veriler bulunmaktadır.

Bavul Ticaretine ilişkin veriler bu ticaretin 1996 yılında 8-9 milyar dolar düzeyine kadar çıktığını (Laleli İşadamları Derneği Başkanı ile A. Karahan ile yapılan görüşme 23.Ekim 2000) daha sonraki yıllarda ticaretin değişmesine bağlı olarak farklılıklar göstermesine rağmen Türkiye'nin dış ticaretinde önemini koruduğuna ilişkin sayısal veriler bulunmaktadır. Bu konuda resmi veriler bile 1996'dan itibaren Dış Ticaret dengesi içine Bavul Ticaretine ait verileri de dahil etmektedir (DPT, 2004:35).

Bu şekilde yapılan ticaret faaliyetlerinin bağımsız bir istihdam alanı yaratmış olduğu açıktır. Ancak çalışma amacı ile ülkeye giren yabancıların Türkiye'de izinsiz oturmalarına ve çalışmalarına mevcut yasalar tarafından izin verilmemektedir¹. Türkiye'nin komşularından çalışma amacı ile gelenlerin arasında bulunan Bulgaristan ve Romanya kökenli olanlar 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren genişleyen AB ülkeleri arasına henüz katılmamıştır.

Bilindiği gibi Türkiye'ye gelen yabancıların geliş nedenleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yabancıların geldikleri ülke ile geliş nedenleri arasında mutlak bir bağ kurulması mümkün değildir. Bununla birlikte yapılan sınırlı sayıdaki gözlem ve araştırmalar Doğu ülkelerinden gelen yabancıların geliş nedeninin Batıya geçmek için Türkiye'yi Transit ülke olarak kullanmak olduğunu, Batından gelen yabancıların ise turist vizesi alarak çalışma amacı ile bir süre kaldıklarını göstermektedir (Jandarma Hizmete Özel yayın, 2003).

Ancak bu tür bir genelleme giriş yapan yabancıları sınıflamaya bütünüyle imkan tanıyamaz. Türkiye'nin özellikle Azerbaycan ve İran gibi doğu ülkeleri ile Bulgaristan ve kısmen Romanya batı daki komşularından gelenler arasında Türk kökenli olanların sayısı önemli orandadır. Bulgaristan bu konuda ciddi bir örnek oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye'ye giriş yapanların arasında en üst sıralarda Bulgaristan'dan gelenler oluşturmaktadır. Bu gelenlerin çifte pasaport uygulaması

¹ 2003 yılında yürürlüğe giren bir yasa ile çalışma izni talep edilmesi halinde istisnai olarak verilebilenler sadece AB vatandaşları ve onların Birlik üyesi olmayan eş ve çocuklarıdır. Birlik üyesi dışında kalanların çalışma izni alabilmesi ancak belirli koşulların gerçekleşmesi ile mümkün olmaktadır (Yabancıların çalışma İzinleri hakkında Kanunun uygulama yönetmeliği madde: 50).

nedeni ile hem Türk hem de Bulgar vatandaşıdır. Diğer yandan Türk kökenli komşu ülke vatandaşlarının Türkiye'ye daha önce göç etmiş akrabaları sayesinde enformel ekonominin olanaklarından yararlanarak yerleştikleri ve çalıştıkları görülmektedir (Erder, 2000:250). Benzer özellikleri Bulgaristan'dan gelenlere oranla daha küçük topluluklar halinde Azeri Türkleri, Ahıska Türkleri, Gagauz Türkleri ve Misket Türkleri içinde gözlemek mümkündür. Öte yandan Türk kökenli olan yabancıların ülkede çalışabilmelerini kolaylaştırmak amacı ile 1981 yılında çıkartılmış bir de yasa bulunmaktadır (Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını serbestçe yapabilmelerine, Kamu, Özel kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun 2527 sayı ve 25.9.1981 tarihli yasa). Bu yasa da Türk Soylulara ait özel çalışma izni (belirli süreler için) vermektedir. Araştırma esnasında yapılan görüşmelerde Bakanlar kurulu tarafından verilen bu iznin çok sınırlı sayıda verildiği ve Türk Soylu olup olmadığına ilişkin bilgilerin yurtdışı temsilcilikleri sayesinde araştırıldığı ve kararın daha sonra verildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'ye gelen yabancıların etnik kökenlerinin ülkede oturma ve çalışma kolaylığı sağlaması açısından ele alan bir sınıflama bulunmamaktadır.

IOM araştırmasının sonuçlarına göre kaçak çalışma nedeni ile sınırdışı edilen yabancıların 2001 yılında % 78.4 ü altı ülkeden gelmektedir (IOM, 2003:19). Bu ülkeler Azerbaycan, Gürcistan, Moldavya, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna olarak görülmektedir. Bunun dışında çeşitli kaynaklar çalışma amacı ile Türkiye'ye gelen ülke vatandaşlarını eski Sovyet bloku ülkelerinden geldiği ve "hedef ülke" olduğunu belirtmektedirler (Narlı, 2002; Jandarma Hizmete Özel, 2003).

Türkiye'de Kaçak çalışan yabancıların milliyetlerine göre bir dağılım bulunmamaktadır. Ancak bir ölçüt oluşturması açısından sınırdışı edilenlerin milliyetleri ele alınan dört ülkenin ağırlık taşıdığını göstermektedir.

Tablo 13: Türkiye'ye Gelen Yabancıların yıllara ve ülkelere göre dağılımı (Bin)

ÜLKELER	1996	2002	%	2003
ALMANYA	2.119	3.481	64.2	3.332
RUSYA FED.	1.235	946	-24.5	1.281
İNGİLTERE	716	1.037	44.8	1.091
A.B.D	344	247	-29.8	222
BULGARİSTAN	139	834	60	1.006
ROMANYA	191	180	-6	185
GÜRCİSTAN	116	161	38	167
UKRAYNA	93	193	107	238
MOLDOVYA	8.2	46	475	55
AZERBEYCAN	100	163	63	193
İRAN	379	432	13	497
İRAK	14	15	7	24
İSRAİL	251	270	7	321
SURİYE	92	126	36	154

Kaynak: DİE Turizm İstatistikleri 2002-2003 den düzenlenmiştir.

Bu ülkeler arasında en dikkat çeken artış Moldova cumhuriyetinden gelenlerde rastlanmaktadır. Bu 4.5 milyon nüfuslu küçük ülkeden gelenlerin önemli ölçüde İstanbul da ev hizmetlerinde istihdam edildiğini tahmin etmekteyiz.

Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre turistik amaçlar dışında Türkiye'de çeşitli maksatlarla bulunan yabancıların dağılımı da sözü edilen ülkelere gelenlerin büyük çoğunluğunun turistik amaçla yurda giriş yaptığını göstermektedir. Türkiye'deki turistik ziyaret haricinde bulunan yabancıların yaklaşık yarısı (%47'si) Bulgaristan, Azerbeycan ve Yunanistan vatandaşlarından oluşması da bu ülkelere gelenlerin çalışma ve oturma izinleri açısından fazla bir zorluk ile karşılaşmamaları nedeniyle başka bir sınıflama içinde değerlendirecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Büro Amirliği verileri, 2001).

5.4. Kaçak Çalışan Yabancıların Çalışma Alanları

Yurda giren yabancıların çalışma alanları sanayi ve hizmetler grubunda yoğunluk kazanmaktadır. Tarım işkollarında yabancılara daha seyrek rastlanmakta, ancak

Doğu Karadeniz yöresinde bir ölçüde çay ve fındık toplama dönemlerinde, Trakya'da ise sınırlı sayıda çobanlık işinde yabancılar olduğu basın ve yapılan bazı gözlemlerden anlaşılmaktadır. Yazılı ve görsel medyadan izlendiği kadarı ile kaçak olarak çalışan yabancı işçiler ülkelerinde sahip oldukları meslek ve eğitimin dışında kaldıkları, ve niteliklerini geldikleri ülkede çok sınırlı ölçüde kullandıkları anlaşılmaktadır.

Toplumun önemli bir kesiminin enformel istihdam edildiği, küçük ölçekli işletmelerin yaygın olduğu Türkiye'de yabancıların da bu ilişkilere göre çalışmaya başlaması doğal karşılanmaktadır.

Ancak burada yabancıların en yoğun olarak çalıştığını tahmin ettiğimiz Metal, Tekstil, İnşaat ve Hizmet Sektörleri ele alınmıştır. Bu sektörlerdeki çalışma önemli ölçüde işin niteliğine de bağlı olarak küçük ölçekli işletmelerde yaygınlık kazanmakta olmasına rağmen, tekstil ve deri işkollarında orta ölçekli işletmelerde de yabancı çalışana rastlanmaktadır. Ölçek sorununun örgütlenme ve güvencesizlik açısından taşıdığı önemin geri planında oldukça karmaşık hukuki süreçler bulunmaktadır.

Yabancı Kaçak çalışanlar sendikaların da önemli bir sorunu olmuştur. Görüşme yapılan Sendikacıların hemen hepsi gelenlerin Türk işçilerin işlerini elinden aldıklarını, düşük ücretle çalışmaya razı oldukları için işverenler tarafından tercih edildiği gibi sorunlar üzerinde durmuşlardır. Örnek olarak hiçbir sendikacı yabancı çalışanların koşullarının olumsuzluğuna değinmemişler, konuya sadece kendi üyelerinin ücret ve istihdam sorunu olarak ele almışlardır. Erder'e göre bu durumu "yaygın ve içselleşmiş bir kültürel ayrımcılığın izleri" ile açıklamak da mümkündür (Erder, 2000:255).

Tekstil sektörü yabancı kaçak çalışanların istihdam alanlarından biri olmuştur. Bu sektördeki küçük işyerlerinin yaygınlığı nedeniyle İstanbul, Çorlu, Çerkezköy gibi tekstil sektörünün önemli merkezlerinde yabancı işçilerin çalıştırıldığına ilişkin gözlemler yapılmıştır. Sendika yetkilileri bu işçilerin tercih edilme nedeni olarak düşük ücreti görmektedir (Tekstil Sendikası 30 10.2000). Oysa Deri sanayicileri ile yapılan görüşme ise bu işçilerin tek tercih nedeninin ücret düşüklüğü

olmadığını, aksine ücret düşüklüğünün önemli bir oranda bulunmadığını ancak sektörün ihtiyaç duyduğu nitelik düzeyinin bu işçilerle daha rahat karşılandığını ifade etmişlerdir. Gerçekten yabancı kaçak çalışanlarla yapılan görüşmede çoğunun yüksek okul mezunu, diplomalı ve vasıf düzeylerinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Alınan bilgiler Tekstil sektöründe Türk işçinin ayda ortalama ayda 600 dolar kazanırken yabancı işçinin bu tutarın çok daha azını değil, sadece ayda 500 dolar kazandığını göstermektedir.

Özellikle büyük kentlerde çok sayıda yabancı kadının ev hizmetlerinde (Temizlik, çocuk bakımı vb.) çalıştığı gözlenmektedir. Bu hizmetlerin bir kısmı Türkiye'deki firmalar veya bağımsız iş yapanlar tarafından karşılanmaktadır. Çalışan yabancı kadın dil bilgisine, güvenilirliğine, göre ayda 250-400 dolar kazanmakta ve çalıştığı evde kalmaktadır (gündelik bir çok yayın organına bu konuda açıkça ilan verilmekte müşteriler bulunmaktadır.). Burada sözedilen aylık kazancın evde yemek, konaklama giderleri ile birlikte düşünüldüğünde aynı işi gören bir Türk işçisine göre düşük olmadığı aksine kimi durumlarda daha yüksek bile olduğu kabul edilebilir. Hizmetler alanında ortaya çıkan diğer bir çalışma alanı özellikle işyerlerinde tezgahlar ve satış elemanı olarak çalışan yabancılardır. Bu alanda da ücretler ayda 240-480 dolar arasında değişebilmektedir. 2001 krizini takiben bu ücretler işverenleri için yüksek kaldığı için bir kısım çalışanın döviz piyasasındaki gelişmelerden etkilenmiş ve işlerini bırakmak zorunda kalmışlardır.

Kuşkusuz yabancıların çalışma alanları bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Veri yetersizliğine rağmen önemli oranda yabancı kadının Fuhuş yaptıkları ve geçimleri bu yolla temin ettikleri Emniyet ve jandarma yetkilileri tarafından bildirilmiştir. Romanya ve Moldovya'dan gelip Fuhuş yaparken yakalanan ve sınır dışı edilen kadınların sayısı sadece Kırklareli için 1999 yılı içinde 540'a ulaşmaktadır (Kırklareli İl Jandarma verileri). Enformel bir istihdam biçimi olarak da değerlendirilmesine rağmen bu alanda sağlıklı veri ve araştırma alanı bulmanın güçlüğü nedeni ile fuhuş, yeraltı ticareti (uyuşturucu, silah,kadın) ve bu sektörlerde çalışanlar incelememizin dışında kalmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışan ve çalışmak için Türkiye'ye gelen yabancıların önemli ölçüde Romen, Moldovalı, ve Ukraynalı kadınlar oldukları yapılan görüşmelerden

anlaşılmaktadır. Bir görüşmede Filipinli kadınların da ev hizmetlerinde çalıştırıldıklarını ancak bu kadınların yabancı dil nedeni ile diğer kadınlardan üç dört kat daha fazla ücret aldıkları öğrenilmiştir. Bu kadınların istihdamında her zaman bir aracı bulunmaktadır. Genellikle “Tüketici” gazetesi ve diğer basın organlarında bu firmaların veya aracı kişilerin adresleri bulunmaktadır.

Tablo 14: İstanbul ili içindeki yabancı suçlu sayıları

Uyruğu	Gözaltı sayısı
Romen	3078
Moldov	2830
Iraklı	2124
İranlı	1447
Ukraynalı	1251
Azeri	865
Pakistanlı	438
Rus	445
Türk cumhuriyetler	263
Bulgar	166
Fas	158
Suriyeli	108
Cezayirli	38
Mısırlı	28
Afrikalılar	2808
Toplam	16047

Kaynak: İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Radikal 19.03.2001

İş arayan yabancıların aracı sayesinde iş bulduğu ve ya işe yerleştirildiği, şayet işyerinden memnun kalmaz ise başka bir işe yerleştirildiği bütün bu hizmet karşılığı olarak da işe başladıktan sonra çalışandan bir ücret talep edildiği öğrenilmiştir.

Evde çalışan kadınların çalışma süreleri haftada altı gündür. Çalışma saatleri muhtemelen iş yoğunluğuna paralel değişimler göstermektedir. Haftada bir gün izin kullanan izin günleri de çalışmayı temizlikçi olarak sürdüren kadınlar da bulunmaktadır.

Yabancılar için Çalışma izinlerinin verildiği sektörler aynı zamanda talebin de hızla genişlediği hizmet sektörleridir (Bkn tablo 15). Formel iş piyasasına giriş yapan yabancılar açısından çalışma alanlarını saptamak verilen çalışma izinleri ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de verilen çalışma izinleri dağılımı formel piyasada çalışan yabancı işgücününün yasal çalışma alanlarını göstermektedir. Bu bağlamda yasal ve kaçak çalışan yabancıların çalışma alanları benzerlik göstermektedir. Benzeri bir gelişmeyi Batı Avrupa ülkeleri yabancı çalışanları arasında da görmekteyiz.

Tablo 15: Çalışma izni için yapılan taleplerin sektörel dağılımı (1998-2001)

Sektörler	Yüzde Dağılım %
Tarım	6.7
İmalat Sanayi	22.8
İnşaat	3.6
Ticaret	21.8
Ulaştırma ve Haberleşme	10.9
Kişisel Hizmetler	4.4
Toplum Hizmetleri	4.8
Otel Lokanta ve turizm	7.1
Hizmetler Toplamı	45.6

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Dairesi Basılı olmayan verilerinden derlenmiştir. 2001

Ancak işyeri içindeki konumları dikkate alındığında izinli çalışan yabancıların, kaçak çalışan yabancılardan ayrılmaktadır. Buna göre Formel sektörlerde istihdam edilenlerin %53’ü üst düzey şirket yöneticisi, veya dış Pazar sorumlusu olarak istihdam edilmektedirler. İşçi olarak istihdam edilenler toplam talep içinde sadece %2’sine karşılık gelmektedir. Tablo 16’da Türkiye’de çalışmak için talepte bulunanların mesleki dağılımı görülmektedir.

Önemli ölçüde formel işgücü piyasasının taleplerine göre belirlenen yabancı istihdamı sektörün mevcut nitelikleri ile uyumludur. Bu noktada formel işgücü piyasası ile enformel işgücü piyasaları arasında iş alanları açısından bir benzeşme

ortaya çıkabilmektedir. Özellikle dış piyasalar için ihracat ile uğraşan işyerleri mal talep eden ülkenin dilini bilen yabancıları istihdam etmektedir. Toptan ve perakende ticarete konu olan malların özellikle küçük işyerlerinde yoğun olarak yabancıların kaçak çalıştığı gözlenmektedir.

Tablo 16: Taleplere göre Yabancının Çalıştığı İşteki Konum ve Mesleği

Meslek ve İşteki Konum	Yüzde Dağılım %
Şirket ortağı, genel müdür ve g.müd. yardımcısı	39.9
Danışman, uzman, pazarlamacı, satış müdürü, dış Pazarlama sorumlusu	32.6
Tercüman	6.3
Tekniker, sekreter, nitelikli ve niteliksiz işçi	5.1
Sanatçı, sporcu, rehber, aşçı, dansçı diğer.	4.8

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı verileri 2001

Yapılan araştırma sonucunda Türkiye’de kaçak çalışan yabancıların iş alanları önemli ölçülerde Batı’da yabancıların formel olarak çalıştığı sektörlerle örtüştüğü görülmektedir. Bu sektörler içinde en yoğun yabancı çalıştıran sektörler istihdam kapasitesi açısından Hizmetler olmaktadır.

Kayıtdışı işletmeler² aynı zamanda kayıtdışı yani kaçak istihdamın da çalışma alanlarıdır. Kaçak çalışmanın yoğunlaştığı sanayi ve inşaat sektörlerinde daha fazla temsil edilmesinde “bağımlı çalışma” etkili olmaktadır. Bağımlı çalışanlar açısından hizmet sektörünün kayıtsızlığı oransal olarak daha yüksek gözükmektedir. Özellikle Tarım sektörü dışında çalışanların kayıtsızlık durumu hizmetler sektöründe daha da artmaktadır.

² Kayıtsız olmaktan kastedilen herhangi bir vergi mükellefi olmadan , gelir elde eden tarım dışı ve 1-9 kişi çalıştıran küçük işletmelerdir.

5.5. Kaçak Çalışan Yabancıların Çalışma Koşulları

Yabancıların gittikleri ülkede çalışma koşullarını belirleyen en önemli etken, o ülkenin yerli işçilerinin sahip oldukları çalışma olanaklarıdır. Sendikal hareketin zayıflaması, işsizliğin yüksek oranda seyretmesi, GSMH içindeki ücretlerin payının genişlememesi gibi çok genel planda Türkiye’de ücretle çalışanların karşılaştığı ciddi sıkıntılar bulunmaktadır.

İşsizliğin yükseldiği dönemlerin çalışma koşulları ve sendikal hareketin zayıfladığı dönemlerle eş zamanlı olması bir paradoks gibi kabul edilebilir (Türel, 1993: 229).

Özellikle Batı ekonomileri için 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren yükselen işsizlik oranları özellikle Avrupa’ya çalışmaya giden göçmen Türk işçilerinde geri dönüş eğilimleri başlamıştır. Buna rağmen orada kalmayı tercih eden Türk ve diğer yabancı işçilerin toplam nüfusa oranı Almanya için 2000 yılında %8.9’a ulaşmıştır.

Yabancı işçiler arasında işsizlik oranları batı ekonomileri içinde ortalama işsizlik oranlarının üstünde seyretmektedir. Ayrıca Almanya’da çalışan yabancı işçiler arasında da işsizlik oranları arasında farklar bulunmaktadır. Yabancı işçiler için Almanya’da işsizlik oranı %6.9, Türk işçiler arasında ise %8.5 olmaktadır (Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2002). OECD ülkeleri içindeki işsizlik oranlarını orada bulunan yabancılar arasında daha yüksek bir orandadır (Eurostat et Australian Bureau Statics, 2001).

Tablo 17: OECD Ülkelerinde Yerli ve Yabancı İşçilerin İşsizlik Oranları % (2000-2001)

	Erkek	Kadın	Erkek Yabancı	Kadın Yabancı
OECD 20 Ülke Ortalama	6.0	7.8	10.9	12.3

Kaynak: Eurostat

İşsizlik oranlarının yüksek seyretmesi o ülkede çalışma ihtiyacı duyan belirli grupların ücret seviyelerini düşüren bir etken olarak görülür. Kadınlar, gençler, göçmen işçiler enformel sektöre en yaygın anlamda istihdam yaratan gruplardır. Diğer yandan işsizliğin ve eksik istihdamın artışı ile işgücü göçü arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Ancak bu bağlantının yanı sıra, işgücü göçü ile işgücünün yıllık artış hızları ve ücret düzeyleri arasında da ilişki kurulabilmektedir. Asya ülkelerinde yapılan bir çalışmada sadece 1986 yılında Orta doğu ülkelerine yönelik göç miktarı sivil erkek istihdamın %1'e ulaştığını göstermektedir. Buna karşılık dünyanın en önemli işgücü ihracatçısı Filipinler'de işsizlik oranları ile işgücü ihracatı arasında 1980'li yıllarda bir ilinti kurulamamıştır (Stalker, 1995: 129-130).

Formel işgücü piyasalarının yapısı işsizlik oranlarındaki yükselmeyi işsizlik sigortası ile belirli ölçülerde karşılayabilmektedir. Ancak enformel ekonominin yaygınlığı sayesinde gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek işsizliği enformel istihdam olanakları ile telafi edebilmektedir.

Bu açıdan 1990'lı yıllardan itibaren çalışmak amacı ile Türkiye'ye gelen yabancıların mevcut yüksek oranlı işsizliğin katkısı ile enformel piyasalarda daha düşük ücret düzeyinden çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Yabancı çalışanlarla yapılan çeşitli görüşmelerde Türkiye'deki ücretlerin kendi ülkelerine göre yüksek olduğunu beyan etmektedirler.

Çalışmak için Türkiye'ye gelme tercihi daha çok kendi ülkelerine yakınlık ve daha önce Türkiye'ye gelenlerin kendilerine verdikleri referans ve bir kısım yabancı için de kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler sonucunda yapılmaktadır. Nitekim Moldova'dan ilk gelen gruplar iş bulmadaki kolaylıklar nedeni ile Gagauz Türkleri olmuştur. Keza çalışmak için gelen Azerilerin de benzer kolaylıkları bulunmaktadır.

Yabancıların kaçak çalışmasına ilişkin Türkiye için yaygın örnek ev hizmetlerinde gözlenmektedir. Bu iş alanının hemen hemen tamamı enformel nitelikler gösteren bir yapıdadır. Bu alanda kaçak çalışan yabancılar için Ortalama olarak 250-300

ABD doları cinsinden bir ücret almaktadırlar. Bu ücret düzeyi ev hizmetinde çalışan Türk işçilerine göre yüzde 50-60 daha düşük bir seviyedir. Yabancıların kaçak çalışması ise mevcut farkı daha da aşağı çekmektedir. Üstelik bu ücret farkı işçinin eğitim düzeyi ve becerisi ile birlikte nispi olarak daha da artmaktadır. Almanya'da 1986'da yapılan bir araştırma yabancı çalışanın yerli işçiye göre ortalama %10 daha düşük ücret aldığını göstermektedir (Stalker, 1995: 110). Bu konuda Türkiye'de de farklı örnekler bulunmaktadır.

Türk dilini de bilen Moldov iç mimarların, İstanbul'da ev hizmetçisi olarak çalışması (Birgün gazetesi 3.5.2004) bu alanda aracılık hizmeti sunan firmalar tarafından da açıklanmaktadır. Bunların dışında perakende ticarete çalışan yüksek eğitilmiş Romenler ve Ukraynalılar da İstanbul Laleli semtinde haftalık 80-100 \$ ücretten çalışmaktadırlar.

Türkiye'ye gelen yabancıların çalışma nedenleri arasında en sık karşılaşılan nedenin kendi ülkelerindeki yüksek işsizlik ve mevcut işlerdeki ücretin de düşüklüğüdür. Ancak ücretin düşüklüğü bir başka ülkeye çalışmaya gitmeyi açıklamasa da etki edici unsurlardan biridir. İstanbul'da çalışan Moldov kadınlardan biri ile yapılan röportaj bu gerçeği açıklamaktadır. Günde 5-10 \$ kazancın Moldavya'daki bütün bir ailenin üç günlük beslenmesini karşıladığı için Türkiye'de saat sınırı olmadan çalışmayı tercih ettiğini belirtmiştir (Aslan, 2002:25).

1990'lı yıllarda artan ve gelişen Bavul Ticareti özellikle eski Sovyet vatandaşları için önemli bir ticari gelir haline geldi. Eski sosyalist ülkelerdeki dış seyahat üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile İstanbul'a mal almak için gelen bir çok turist için Laleli bir merkez haline geldi (Yenal,1999:59). Gelen Turistlerin hangi ölçüde ticari amaçla hangi ölçüde çalışma amacı ile geldiğini bilmemekteyiz. Ancak ülkeler arasında oluşan kişi başına gelir farklarının ticareti ve çalışmayı eş zamanlı olarak cazip hale getirmesi sadece Türkiye'ye yönelik olmayan bir insan ve mal akımını başlatmış oldu.

Tablo 18: Dört Ülkenin kişi başı milli gelirleri 2002

Ülkeler	Kişi Başına Milli gelir (US \$)
Romanya	1.920
Ukrayna	770
Moldovya	460
Gürcistan	730
Türkiye	2.500

Kaynak: www.worldbank.org/data

Ortaya çıkan gelir farklılıkları çalışma amacı gelen göçü arttıran önemli bir kriterdir. Ancak mevcut gelir farklılıkları dışında özellikle kadın işgücünü ülkeye davet eden aracı kurumların varlığını da bilmekteyiz. Bu aracı firmaların Türkiye’de özellikle ev hizmetlerinde oluşan talebi değerlendirerek daha fazla sayıda istihdam yaratacak düzenlemeleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Günlük gazete ilanlarında “eleman aranıyor” bölümünde Yabancı, Moldov, Romen, Rus, Bulgar, Filipinli vbg. gibi milliyetleri de bildirilerek hasta, yaşlı bakımı, ev temizliği gibi daha çok ev hizmetlerinde çalıştıracak elemanların bulunduğu ilan yolu ile duyurulmaktadır. En çok ilan alan bir gazetede günlük ortalama olarak 25-30 aracı firmanın işgücü arzında bulunduğu görülmektedir (Bkn. Hürriyet Gazetesi, Mayıs- Haziran 2004 Seri İlanlar) Uzmanlaşmış aracı firma sayısı Filipinler’de 700’e ulaşmıştır. Bunlardan 307’sinin sadece ev hizmetlerinde çalışan kadınlar konusunda uzmanlaşmış olduğu belirtilmektedir (Stalker, 1995: 42).

Kaçak çalışan yabancı işçilerin aldıkları ücretlerin o sektördeki yerli işçi ücretlerinden etkilendiği ve aralarındaki farkın sanayi sektörlerinde yabancı işçi lehine azaldığı, buna karşılık hizmet sektörlerinde ise yerli işçi ile yabancı işçi arasındaki ücret farkının yabancı işçinin aleyhine daha arttığı yapılan görüşmelerde ortaya çıkmaktadır (Güneş Deri, 2000). Özellikle Sanayi sektöründe çalışan yabancı işçilerin kalifiye olması bu konuda ücret farkını aylık %15-20 düzeyine kadar indirmektedir. Hizmet ve İnşaat sektörleri bu konuda ücret farklarının yabancıya aleyhine artmakta oluşu dikkat çekicidir. Bunun dışında bu sektörde de ücretlerin ABD doları bazında vasıf düzeylerine göre değiştiği

gözlenmektedir. Bu noktada aracı firmaların çalışan yabancının milliyetine göre değerlendirme yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin Filipinli Dadı ücretleri Moldov veya Ukraynalılara göre daha yüksek oluşmaktadır. Bu noktada yabancı dil bilgisi, iş deneyimi ve aracı firmanın referansı gibi unsurlar öne çıkabilmektedir (Umut Gıda ve Oyser le yapılan görüşmeler, 2001).

Yabancı kaçak çalışanlar için ücretleri değiştiren bir başka unsur da döviz fiyatlarında gerçekleşen değişimlerdir. 2001 yılı Şubat ayında Türkiye’de yaşanan yüksek orandaki devalüasyonun sonucu özellikle hizmet sektöründe dolar karşılığı çalışan yabancıların ücretlerini ulusal para birimi cinsinden aniden yükseltmiştir. Bu ani çıkış yabancıların istihdam edilmelerini önemli ölçüde azaltmış ve geri dönüşleri arttırmıştır. Türkiye’de Çalışan Romen ve Moldov’ların sayısında geçici bir azalma ortaya çıktığı aracı firmalar tarafından ve ayrı bir araştırma ile saptanmıştır³. Ancak kaçak çalışan yabancılarda 2002 yılından itibaren tekrar artış olduğu aracı firmalarla yapılan görüşmelerle açıklanmıştır.

Yabancı kaçak çalışanların ikamet ettikleri yerlerin, iş alanlarına yakın olması tercih edilmektedir. Bu nedenle Aksaray, Fatih, Beyoğlu ve Laleli en fazla yerleşilen bölge olarak İstanbul için dikkat çekmektedir. Bu semtlerdeki pansiyon ve pahalı olmayan otellerde ikamet edilmektedir (Aslan, 2002:47). Araştırılan grup içinde bekar kadınlar iki oda bir salondan oluşan evlerde toplam 6-12 kişi kaldıklarını belirtmişlerdir (Moldov İna, 2002). Ev hizmetlerinde çalışan yabancı kadınların ikametleri ev sahibi tarafından sağlanmaktadır. Haftada altı gün çalışma karşılığı bir gün izin yapma hakları bulunmaktadır. İzin günlerinde de ev temizliğine giden kadınlar bulunmaktadır. İzin günlerinde, ev hizmetlerinde çalışan kadınların bir araya geldikleri kendi beyanlarından anlaşılmaktadır. Yabancı çalışanın ev hizmeti esnasında oluşabilecek sorunlarına karşı Pasaportu ev sahibine veya aracılık hizmeti yapan firmaya teslim edilmektedir. Ev hizmeti gören yabancının ülkesine değişen sıklıkta gittiği orada bir süre kaldıktan sonra aralarında bir anlaşmazlık oluşmaz ise tekrar eski çalıştığı evin hizmetine girdiği gözlenmiştir. Turistik vize imkanı Türkiye’ye giren yabancının vize süresini aştığı

³ Bu konuda N.Narlı tarafından 2002’de yapılan bir araştırmada 2000 yılından beri İstanbul’a Romanya’dan gelen Otobüs sayısı günde 20 iken Ağustos 2002 de sayı günde bire inmiştir.

için çıkışta belirli bir ceza ödenmesini gerektirmektedir. Vize süresinin aşılması ile orantılı bir ceza ödendiği için yabancının, kalış süresi altı ayı aşmadan ülkeden çıkış yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu miktar yabancı tarafından çıkış sırasında ödenmektedir. Ancak yabancının iş bulamaması ve parasının tükenmesi halinde para cezasını ödeme imkanı kalmamaktadır. Bu durumda yabancının yine çıkışına izin verilmekte, ancak aynı pasaportla yeniden giriş yapamamaktadır (Kapıkule Emniyet Şube Müdürü Hüseyin Tuncoğlu, 2001). Ev hizmetinde aracılık yapan firmaların iş bulunamaması halinde işçinin ikametini geçici bir süre için sağladığı örneklere de İstanbul'da rastlanmıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küreselleşen bir dünya içinde ülkeler arası gelir farklılıkları hem daha fazla artmış hem de bu farkların ortaya koyduğu sorunlar çok net biçimde görülür olmuştur. Belki de her türlü bilginin saklı kalması giderek daha güç hale gelmektedir.

Giderek fakirleşenin de, giderek zenginleşenin de kendi konumlarının farkında olarak yoluna devam ettiği bir dünya için başta ekonomik farklılıkların bilgisine sahip olmanın tanıdığı üstünlük eskiye göre azımsanmayacak düzeyde olmuştur.

Küreselleşme olgusu ile yaratılan gelir farklılıkları, giderek fakirleşen ülke ve insanları için ağır yükler oluşturmaktadır. Sahip olunan bütün kültürel değerlerin, piyasaya dahil olması mümkün olmadığı ölçülerde anlamını kaybetmekte ancak piyasaya katılanlar varlıklarını koruyabilmektedir. Göç veren ülkeler açısından bu ülkelerde yaşayanların başta alım güçleri olmak üzere bütün maddi ve manevi değerleri hızlı bir altüst oluşa tanık olmaktadır.

Bu tür değişimlerin hızlı ve kısa dönemlerde yaşandığı hemen her durumda bunların sonuçları da birbirine yakın özellikler göstermektedir: Bilindiği gibi kaybedilen gelir ve ekonomik değerler sadece geliri arttırmaya yönelik çabaları yoğunlaştırmaktadır. Bu çabaların başında yeni istihdam imkanlarının arayışı gelmektedir. İşgücünün bir ülkenin sınırları içinde bile sınırlı bir hareketliliğe sahip olduğu, buna karşılık sermaye hareketlerinin tam anlamı ile küreselleştiği ve

hareket imkanının çoğaldığı dünya ülkeleri içinde, istihdamdaki genişlemelerin sadece enformel alanla sınırlı olarak genişlediği de görülmektedir. Bu genişlemenin ise yetişkinlerin yanı sıra toplumsal açıdan korunmaya en fazla muhtaç kesimleri etkilediği gözlenmektedir. Özellikle eski Sovyet bloğunda yaşanan ekonomik sorunların en ağır etkisi kendini bu gruplarda çok daha ağır hissettirmektedir. Kadınların ve gençlerin daha iyi bir gelir olanağına kavuşmak için ülkelerini terk etmeleri ile başlayan sürecin etkileri uzun yıllar hissedilecektir.

Başlangıçta ülkelerinden mal getirip, giderken mal götüren küçük enformel ticari ilişkiler (bavul ticareti) daha sonra kamu kurumlarınca bile desteklenen özgün bir yapıya dönüşmüştür. Türkiye gibi borç yükü altında kalan bir ülkenin zaten dar olan kaynaklarının kullanılma biçimlerinden biri enformel istihdam olmuştur. 1980'li yılların sonundan itibaren başlayan bu küçük ölçekli ticaretin alım yaptığı ülkelerden biri olan Türkiye dışında da enformel ticarete konu olan mallar Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerde de üretilmektedir.

Türkiye yabancı kaçak işgücü göçü ile yakın zamanda karşılaşmıştır. Bu konuda geleneksel olarak göç alan ve yabancıların kaçak çalışması ile uzun süredir karşılaşan ABD, Kanada ve Avustralya'dan daha farklı konumdadır. Bu nedenle Türkiye'nin kaçak çalışan yabancılarla ilişkili olarak hem gelişmiş batı ekonomilerinden hem de gelişmekte olan körfez ülkelerinden ayrılan özellikleri bulunmaktadır.

Öncelikle yabancı göçmenlerin ülkeye girişi Türkiye açısından yeni bir olgu değildir. Sadece 1923-1997 yılları arasında 1.6 milyon resmi göç alan bir ülke olmasına rağmen çalışma amacı ile gelenler ve ülkeyi transit olarak kullanan yabancılar konusunda Türkiye'nin idari ve toplumsal açıdan bir deneyim yaşamamıştır. Komşularındaki siyasi sistem değişikliği ve bunun ortaya çıkardığı işsizlik ve gelir eksikliği son 15 yıllık sürede ortaya çıkmış ve sonuçları yeni olarak hissedilen bir sorundur.

Türkiye'nin çalışmak için tercih edilme nedenlerinin başında coğrafi yakınlığı, bürokratik yasal düzenlemelerin batı ülkeleri ile kıyaslanmayacak kadar az bulunması, komşularında yaşayan Türk kökenlilerin varlığı ve gelir farkları

sayılabilir. Gelir farklılıkları değişmekle birlikte doğudan da ve batıdan da gelenler için bir çekim merkezi olabilecek düzeydedir. Kimi komşularına göre alt yapının tamamlanmış olarak kabul edilmesi de ayrıca gelenler açısından bir tercih nedeni oluşturabilmektedir.

Türkiye'nin kaçak yabancı çalıştıran diğer ülkelere göre bir başka özgülüğü de 1960'lı yıllardan 1970'li yılların başına kadar yasal yollarla Batı ekonomilerine işgücü göçü ihraç eden bir ülke konumunda olmasından kaynaklanmaktadır⁴. Uzun bir süre işgücü göçü veren, göç ile ilgili kelimeleri diline yansıtan bir ülke konumunda olmasına rağmen Türkiye'nin kaçak göçmenlere karşı gösterdiği tepkiler gelişmiş batı ekonomilerinde mevcut kısıtlayıcı politikalardan farklı değildir. Farklı dünya görüşleri bulunan hükümet politikalarının hemen hemen tümü, göçmenlerin ülkeye girişi çalışma amaçlı ise engellenmesi konusunda aynı görüştedir. Öte yandan bu konuda işveren ve işveren sendikaları yabancı işçi göçünün sürmesini maliyetlerinin yüksekliği karşısında desteklemektedirler. Bu konuda işgücü göçü olmasa bile, göçün geldiği ülkelere yatırım yaparak tercihlerini işgücü maliyetlerinin yüksekliğinden hareketle yapmaktadırlar. Çalışma amacı ile gelenler Türk işgücü piyasası için ücretleri düşürüp, işsizliği daha da arttıracak kaygıları karşısında yabancıların girişinde yasaklama yoluna gidilmektedir. Bu konuda basın da dahil olmak üzere kamuoyundaki genel eğilim yabancı kaçak çalışanların ülkelere geri gitmesini istemektedir.

Türkiye'ye çalışma niyeti ile gelen yabancılar enformel sektör işverenlerinin onları istihdam etme isteklerine imkan tanıyan koşullar nedeni ile iş piyasasına katılmaktadırlar. Vasıf düzeylerine uygun olmayan işlerde çalışan yabancıların iş piyasalarına sınırlı oranda katkıda bulunacaklardır. Bunların vasıf düzeylerine uygun işlerde ve sosyal güvenceli olarak çalışmaları sağlanmalıdır.

⁴ Resmi verilere göre Halen yurt dışında çalışma amacı ile bulunan Türk vatandaşlarının sayısı beş milyon kişiye yaklaşmaktadır. Bu sayının çok önemli bir kısmı belirtilen tarihler arasında yurtdışına giden Türk vatandaşları ve orada doğan çocuklarıdır. Bkn.(Çalışma Bakanlığı İstatistikleri 2002).

Türkiye açısından çalışma amacı ile gelen yabancıların milliyetleri eski Sovyet sisteminin çözülmesi ile ilgili olarak kuzeyinde ve doğusundaki yakın komşularına göre yoğunlaşmaktadır (Bu nedenle araştırma projesi dört ülkeyi esas almıştır.). Bu ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşulların kısmen Romanya dışında istihdam açısından düzelme gösteren ülke bulunmamaktadır. Bu nedenle ülke dışına çalışma amacı ile gidenlerin sayısında bir azalma beklenmemelidir. Ancak genişleyen AB ülkelerinde işsizlik oranı daha da yükseldiği için işgücü hareketliliğin yönünün Türkiye'ye doğru devam etmesi beklenebilir.

Öte yandan Türkiye 2000 yıllardan itibaren yaşadığı ekonomik krizi istihdam açısından henüz çözememiştir (2003 İşsizlik oranı %10.6). Bu neden yabancıların çalışması karşısında ciddi bir tepkiyi canlı tutmakta ve çalışma alanlarını formel iş piyasalarında bile sınırlamaktadır.

Yapılan araştırmanın önemli sonuçlarından biri de kaçak çalışan yabancıların vasıf seviyeleri aynı işi yapan yerli işçilere göre daha yüksektir. Bu ayırım nedeni ile yabancılar çeşitli işkollarında işverenler tarafından tercih edilmektedirler. Bu konuda yaygın iş bulma hizmeti sağlayan aracı kurumların varlığı da bunu göstermektedir. Ücretlerin değişken olmasına rağmen yerli işçilere göre düşüklüğü, dışında sosyal bir güvencenin bulunmayışı hem kaçak yabancı hem de işvereni tarafından tercih edilir hale getirmektedir.

Tercih edilen ve belirli uygunluklar taşıyan işgücünün ülkeye girişinin devam edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle ülkeye gelen yabancıların iş piyasasına girişlerinin düzenlenmesi, bunların mesleklerine göre sınıflanması ve formel piyasa koşullarından ücret almaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Altvater, M., 1997, Grenzen der Globalisierung, 3. Auflage, Westfälisches Dampfboot, S. 300.
- Ammous, A., 1995, Les caracteristiques essentielles du secteur informel: Approche Analytique et application au cas Tunisien, Economiques, Reserche Forum, Egypt.
- Arslan, E., 2001, "Uluslar arası Göç ve Yeni Irksallaştırma Biçimleri: Etnisite, Çokkültürcülük, Diaspora", içinde: **Praxis** (2), S. 220.
- Aslan, M., 2002, İstanbul: Ville d'immigration International, Rapport de Recherche affectué du 25mai-15 Juillet 2002 avec de concour de l'IFEA
- Aryee, G.A., 1996, Promoting Productivity and Social Protection in the Urban Informel Sector, ILO, Geneve
- Barnet, R., Cavanagh, J., 1995, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, Sabah yay. S. 235.
- Bartram, D.V., 1998, "Foreign Workers in İsrail: History and Theory", **Intenational Migration Review**, vol. 32, n.2, s. 303-325.
- BIT, 1999, "Trade Union and the informel sector: Towards a comprehensive strategy", Background paper 18-22 october
- BIT, 2004, "Tendances Mondiales de l'Emploi" Geneve
- Carchedi, "Avrupa'nın Entegrasyonu Sürecinin Çelişkileri", içinde: **İktisat Dergisi**, Sayı: 409, S. 66, çev. B. Hocaoğlu, M. Karaoğlu).
- Castells, M., 1975, "Immigrant Workers and Class Struggles in advanced capitaism: the Western Euepean experience", **Politics and Society**, Vol.5, no.1, pp.33-66.
- Castells, M., Portes, A., 1989, "World Underneath: The origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy", in (eds) A.Porter, M. Castells, L. Benton, **The Informal Economy Studies in Advanced and Less Developed Countries**, London: The Johns Hopkins University Press.
- Castles, S., Koscak, G., 1973, **Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe**, London: Oxford University Press.
- Castles, S., Miller, M., 1993, **The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World**, London: Macmillan Press
- DİE, HHİA, 1999
- DİE, HHİA, 2000
- DİE, HHİA, 2002
- DİE, 2003, İstatistik Yıllığı, Ankara
- DİE, 2000-2001, Çalışma İstatistikleri, Ankara
- DPT, 2003, "Kayıtdışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi Çalıştırılmasının Önlenmesi " konusunda Bilgi notu. Ankara
- DPT, 2004, Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara
- Erder, S. - Kaşka, S., (2003), "Düzensiz Göç ve Kadın Ticareti: Türkiye Örneği", IOM.
- Erder, S., 2000, "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye Göç Alan Ülke mi?", M. Kiray için Yazılar, İstanbul.
- Erichsen, R.- Şen, F., 1987, "F. Almanya'daki Türklerin İşçilikten İşadamlığına Yöneliş ve Gelişme Perspektifleri" ILO ,Working Paper, Geneva

- EU Country Report, 2000-2001,
European Economy, 2001, "Economic situation and economic Reform in central and Eastern Europa, Economic Reform Monitor no:2
Eurostat, 1998, "La mesure de la migration clandestine en Europe volume1 no 7.
Fracer, J., 2000," La prévention et la lutte contre l'emploi d'étrangers en Situation irrégulier aux états Unis ", Combattre l'emploi illegal d'étrangers, OCDE.
Friedrich Ebert Vakfı, 1995, Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçilik, İstanbul
Gangloof, S.-Perouse, J.F., 2001, "La presence Roumaine a İstanbul", İFEA.
Garson, J.P.- Loizillon, A., 2003,"L'Europe et les migrations de 1950 a nos jours: mutations et enjeux", OCDE The Economic and Social Aspects of Migration, Brussels.
Goss, J., Lindquist, B., "Conceptualizing International Labour
Grazia, R., 1983, "Le Travail Clandestine" BIT, Geneve.
ILO, 2003, "Global Employment Trends" Geneve.
Internationale Politik und Gesellschaft, 4/1994, S. 411
İnce, N., 2002," İnsan Kaçakçılığı ile Mücadele" Jandarma Dergisi Mart
Jandarma Genel Komutanlığı, 2003, Hizmete Özel Yayın 8. Bölüm , Ankara
Karadeniz, O., 1999, "Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçilik", **Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi**, S.4.
Kasım, H., 1999, "Türkiye'de Yasadışı sınır geçişi ve İnsan Kaçakçılığı ile Mücadele" **Jandarma Dergisi**, Nisan.
Kayıkçı D., İktisat dergisi sayı 421-428,
Kelkoul.M ., 1995, Concept et Definitions du secteur Informel, Economic Reserche Forum Egypt.
Kıwara,A.Heijinis,F 1997 " Health Insurance for Informel Sector Workers" ILO,Geneve
Kirişçi,K., 2000, "Zorunlu Göç ve Türkiye", BMMYK, Ankara.
Koç, Y., 1999, **Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçilik**, Türk-İş eğitim yay. No:26, Ankara.
Koç, Y., 2001, "Türkiye'de Yabancı Çalışanlar", F. Ebert Vakfı için hazırlanan basılmamış tebliğ.
Lee, 1966, "A Theory of Migration", **Demography**, 3:(1):47-57,

Lewis,A., 1968 " La Theorie de Croissance Economiques, " Payet ,Paris

Lordoğlu, K., 1990, **Eve İş verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.
Lordoğlu, K., T. Minibaş, 1999, **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
Lordoğlu, K., 1999, "Esnekleşme versus Enformelleşme", 1997-1999 Petrol-iş Yıllığı, s.867-874.
Migration: A Strucuturation perspective", içinde: **International Migration Review**, vol. 29, no.2, S. 317-351.
Munck, R., 1995, **Uluslararası Emek Araştırmaları**, Öteki yay., çev. C. Aygün, S. 314.
Narlı, N., 2002, **Illegal Forms Of Human Mobility And Security: Human Smuggling And Migration Of Illegal Labour To Turkey: Preliminary Findings From The Field Work 24-26 September**; Boyana Residence, Sofia.

- Narlı, N., 1995, "*Migration of Labor and Capital to Turkey*", a research report submitted to Center for Turkish Studies at Essen University, Germany).
- OECD, 1998, Economic Survey Romania
- OECD 2000, Combattre L'emploi Illegal d'Etrangers,
- Özçelik, T., 1996, Türkiye YOL-İŞ sendikası genel sekreteri, içinde: **Küreselleşme ve Sendikal Hareket**, YOL-İŞ yay., Ankara, S. 106
- Özdemir, B., 2000, "Yabancı işçilerin Türkiye'de Çalışma Hakkı" Tühis, Ankara
- Özsuca, Ş.- Toksöz, G.,2003, "Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler", Ankara Üniversitesi,
- Peker, B., 2002, "Kaçak Göçmenler,Yasadışı İnsanlar: Yeni Köleci Dünya Düzeninde Türkiye", Birikim Dergisi Şubat s:48-55.
- Piore, M., 1979, **Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, A., Castells M., and Benton, L.A. (eds), 1989, The Informal Economy Studies in Advanced and Less Developed Countries, The Johns Hopkins University Press London.
- Renaut,A., 2004, "Moldavie: campagne de Recrutement dans l'economie informelle "Le monde Syndical no: 2,Belgique
- Sassen, S.,1998, **Globalization and Its Discontents**. Essays on the Mobility of People and Money, New York: The New Press.
- Sassen, S., 1989, **The Mobility of Labour and Capital: A Study in International Investment and Labour Flow**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stalker, P., 1995,"Les Travailleurs Immigres", BIT Geneve.
- Şen, Salih, 2002, "Yasadışı Göçmenlerin Vatanlarına, Mukimi Buldukları Ülkelere veya Geldikleri Yerlere Geri Gönderilmesi: Geri Kabul Antlaşmaları", Dışişleri Bakanlığı, Yasadışı Göç Kontrol Dairesi .
- Şenkal, A.- Yorgun, S., 2003, "Emeğin Yasadışı Hareketliliği ve Yabancı Kaçak İşçiliğin Türk İşgücü Piyasalarına Etkileri", Basılmamış Makale
- Tapinos, G., Delaunoy, D., 1998, " La mesure de la migration Clandestin en Europe " Vol:1 no:7, EUROSTAT.
- Tapinos.,G.,2000 " Les enjeux économiques et Politiques des migrations clandestines" OCDE
- Temiz, H.E., 2004, "Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç hareketleri, Yoksulluk ve İşgücü Piyasaları",Tühis 5
- Treibel, A., 1990, "Migration in modernen Gesellschaften – soziale Folgen von Einwanderung und Gastarbeit – Juventa Verlag, München, S. 28.
- Türel,O., 1993, "Ekonomik Büyüme,İstihdam ve Sendikalar: Uzun döneme Bakış C:20 S1-2 ODTÜ Gelişme Dergisi,Ankara
- Türkiye Araştırmaları Merkezi ,2002 " Kısa Raporlar" Almanyada Türkler pdf Essen
- US Departement of Justice 1991 , Statistical yearbook of the Immigration and Naturalization Service Washington,DC.
- Went, R., 2001, **Küreselleşme**, Yazın yay., İstanbul, çev. E. Dinç, S. 54-5.
- World Economics Outlook 2004
- Yeldan E., 2001, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yenal, D., 1999, Informel Ekonominin Uluslararasılaşması: Bavul Ticareti ve Laleli Örneği,Defter Dergisi Mart

Gazeteler

(Özgür Gündem, 28.10.2002).
(Radikal, 25.3.2002).
(Radikal, 25.3.2002).
(Radikal, 7.10.2002).
(Radikal, 18.6.2001).
(Radikal, 13.8.2002).
(Milliyet, 25.2.1993).
(Radikal, 4.2.2001).
(Yeni Binyıl, 30.10.2000).
(Radikal, 11.8.2001).
(Radikal, 4.2.2001)
(Milliyet, 3.6.2001).
(Milliyet, 8.4.2000).
(Radikal, 13.3.2000).
(Radikal, 12.1.2003
(Radikal, 19.2.2002).

Radikal

23.10.2000. “İşçilerde İşyerleri de Kaçak”
16.2.2002 “Avrupalı Gurbet Sevmiyor”
4.11.2001 “ Kayıtdışı Devlet”
15.11.2000 “Yabancı Kaçak İşçiler”
30.10.2000 “10.5 Milyon İşçi Kaçak”
26.10.2000 “ Emek ,Global takılmaya kalkarsa”
9.03.2001 “ Kaçak Patlaması”
11.07.2000 “Yabancı İşçiler El Değiştiriyor”

Cumhuriyet Gazetesi

3 03.2000 “ Küreselleşme Göçü Arttırdı”
9.07.2000 “ İstanbul’un Rumen Ameleleri”

AA

30.11.2003 “ Türkiye’de 1 milyon dolayında yabancı kaçak işçi iş piyasasında yer Arıyor.

Milliyet Gazetesi

25.12.2003 “ Kaçak İşçinin Cezası ne?”

Hürriyet Gazetesi

27.12.2003 “ İnsan Kaçakçılığı öyle para kazandırıyor ki....

Akşam Gazetesi

25.07.2001 “ Yabancı Kaçağa İş çok,Türk’e Yok”

Birgün Gazetesi

3.05.2004 “Modern Zamanların Köle Pazarı”